

Konsolidace levice ve stranickém systému České republiky*

MIROSLAV MAREŠ**

Abstract: Consolidation of Left in the Czech Party System: Internal Relations and Processes

The consolidation of the Czech left was an important part of the development of the Czech party system after 1989. The Left in political space can be defined as the tendency to promote societal homogenization at the expense of societal stratification and to support governmental engagement in the economy and social security issues. The major forms of left politics in the Czech political spectrum are social democracy, communism, democratic socialism, national socialism, leftist green politics and non-ideological and single-issue left wing populism. Since the middle of the 90s, the social democratic party (ČSSD) has occupied the left-centre space and the non-reformed communist party (KSČM) the far left space. The position of the KSCM is the result of strong support for the communist regime among sections of the public at the end of the 1980s (the KSC achieved its best electoral results in 1990). The internal consolidation of the ČSSD was a necessary condition for its rise after 1993 at the expense of the Czechoslovak Socialist Party and other left-wing and centre parties. The ČSSD is not only the authentic successor of historical and exile social democracy, but also the partial legacy of the 1968 reformist communism (including ex-OF and ex-OH quasi-liberal legacy) and leftist Czech national socialism. The left spectrum has been relatively stable since 1996 (in the sense of relevant subjects); by contrast, the rightist-centre has changed its representation. The definitive stabilization of the left depends on the establishment of a model of cooperation between the ČSSD and the KSCM at governmental level, the future development of the KSCM, and the possible rise of the new left-wing parties. According to the author, three future scenarios are possible: a) the continued separate existence of the ČSSD and the KSČM, b) the establishment of a far left block (with the KSČM) or c) the rise of a new left-wing populist party.

Keywords: party system, consolidation, left, Czech Republic

* Tento článek byl zpracován v rámci výzkumného záměru „Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích“ (MSM0021622407). Vychází z příspěvku „Consolidation of Left-Wing and Left Centre Parties in the Czech Republic“, který byl přednesen na konferenci „20 Years of the Czech Democracy“, kterou pořádal Mezinárodní politologický ústav MU, Institut pro srovnávací politologický výzkum FSS MU a Nadace Konrada Adenauera v Brně 14. 9. 2009, avšak je aktualizován o politické události vztažené k volbám do PS PČR v roce 2010.

** Miroslav Mareš je pracovníkem Institutu pro srovnávací politologický výzkum Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, e-mail: mmareš@fss.muni.cz.

1. Úvod

Stranický systém České republiky prošel po roce 1989 procesem postupné koncentrace, během níž byl základní rámec subjektů systému dotvořen volbami v letech 1996 a 1998, nicméně systém není stále jednoznačně přiřaditelný k obecnějšímu teoretickému typu (hlavně v důsledku neexistence ustáleného modelu interakce stran a vytváření koalic ve volbách prvního řádu), což lze konstatovat i dlouhou dobu po prvním vyřčení tohoto závěru v politologii (Strmiska 2009: 166–168). Zatímco část stranického systému napravo od středu prochází poměrně zásadními přeměnami, což se doposud nejvíce projevilo ve volbách do PS PČR v roce 2010, podoba slabě fragmentované a polarizované levice (resp. její dominantní stranickopolitické reprezentace) vykazuje již od roku 1996 značnou stabilitu (Kubát 2010: 92). Tento článek obsahuje přehledové analytické shrnutí nejdůležitějších událostí a procesů, které zapříčinily soudobý stav a charakter stranickopolitické levice v českých zemích, a pokouší se i o dílčí odhad perspektiv jejího dalšího vývoje. Primárně na problém nahlíží prizmatem jednotlivých subjektů a proudů levice a jejich vzájemných vazeb, neopomíjí však ani hlavní vnější faktory, které měly vliv na vývoj této části politického spektra.

2. Vymezení a typologie levice v českém stranickopolitickém systému

Důležitým předpokladem pro výše stanovený cíl je vymezení a vnitřní typologie levice v ČR. Vymezení levice je často odvislé od dobových, geopolitických a kulturních souvislostí. Jednotlivá tradiční obecně vymezovaná kritéria levicovosti, jako jsou egalitářství, podpora pro organizovanou pracující třídu, podpora znárodnění průmyslu, odpor k trhu a hierarchii, odpor k nacionalistické zahraniční a obranné politice (Gray 1996: 280), byla mnohokrát zpochybněna v souvislosti s reálnými postupy levicových vlád a celkově změně politiky (zvláště pod vlivem „new labour“ na straně jedné (Pfaller 2009: 2–3) a (ze strany kritiků levice) poukazem na reálné důsledky levicových kroků (Maxeiner a Miersch 2006) na straně druhé).

Dogmaticky dodržují výše uvedené prvky již jen některé levicové proudy a strany, nicméně pro levicu jako celek je patrná alespoň určitá snaha o to, aby nedošlo k zásadní destrukci jejího společensko-politického dědictví. Levicovost tak má v současnosti v Evropě často spíše defenzivní charakter (Shaw a Bell 2003: 5). Z hlediska ochrany marginalizovaných skupin obyvatel se již nesoustřeďuje pouze na dělnickou třídu, ale i na další skupiny (přistěhovalce, etnické menšiny, ženy, handicapované apod.). S ohledem na výše uvedené skutečnosti bude v tomto článku levice vymezena v základních rysech jako tendence k sociální homogenizaci (zahrnující rozsáhlé lidské skupiny) na úkor sociální stratifikace a důraz na roli státu v ekonomice a otázkách sociálního zabezpečení.

V postkomunistické Evropě se levicovost utvářela ve vazbě na reálné problémy transformace a v řadě zemí i ve vztahu k etnickým sporům (Sitter 2002: 86–89). V českém prostředí lze v transformační a konsolidační fázi vymezit levicový prostor na základě následujících (kumulativně působících) kritérií:

1. dlouhodobá sebeidentifikace s levicí,¹
2. odpor vůči zvolené dominantní formě privatizace (tj. kupónové privatizaci) a následně vůči přílišnému omezení role státu v ekonomice a sociální oblasti,

3. odpor vůči atlantismu jako dominujícímu prvku zahraniční a vnější bezpečnostní politiky,
4. důraz na zachování československé federace a později kritika jejího rozpadu,
5. odmítnutí rasismu a národnostní netolerance,
6. odmítnutí pravice jako stabilního a přirozeného spojení (což nebránilo ad hoc projektům typu „opoziční smlouvy“).

Uvedené šestibodové schéma je autorovou konstrukcí, která vychází z jeho dlouhodobého pozorování levicového prostředí v ČR. Takto volně vymezené znaky je třeba chápat jako určité „levicové minimum“, z něhož je řada aspektů rozpoznatelná i v politice nelevicových stran (např. krajní pravice), a proto je důležité úvodní kritérium sebeidentifikace. Problémem analýzy stranického systému je i zhroucení středových subjektů z první poloviny 90. let a jejich faktické postupné „pohlcení“ od sociální demokracie, protože tím i tyto subjekty (jako OH či LSU) fakticky vytvářejí základ soudobé levicové části politického spektra a je nutno je v tomto směru zohledňovat.

Vnitřní rozdělení levice je možné na základě vztahu k demokratickému politickému režimu na levice středovou, radikální a extremistickou. Podle obecných kritérií je třeba extremistickou levice chápat jako takovou, která odmítá principy demokratického ústavního státu, radikální levice pak jako takovou, která akceptuje základní demokratické mechanismy, ale je monisticky orientovaná (Mudde 2006: 88–89).

V realitě české polistopadové politiky se důležitým kritériem k rozlišení extremistické a jiné levice stal především vztah k dědictví nedemokratického režimu z let 1948–1989 (především ve vztahu sociálních demokratů a komunistů) a vztah k legitimitě cílového uspořádání společnosti a metod jejich dosažení (mezi menšími ne-leninskými krajně levicovými proudy a zbytkem levice). Rozdělení levice na extremistickou a jinou není přitom pouze vnějším náhledem z hlediska tzv. teorie extremismu (která je z různých důvodů často kritizována), ale souvisí i s interním diskurzem uvnitř české levice, který je symbolizován především tzv. Bohumínským usnesením ČSSD z roku 1995. V něm si ČSSD zapovídá spolupráci s extremistickými stranami, mezi něž řadí i KSČM (ČSSD 1995), o čemž bude ještě dále pojednáno.

Rozdělení levice ve stranickém systému ČR je samozřejmě možné uskutečnit podle jednotlivých politických stran a hnutí a dalších s nimi spojených subjektů, i když zde se vyskytuje problém mezi prolnutím konkrétní strany či hnutí s ideovým proudem, k němuž se hlásí. Např. to, co se v ČR označuje jako autentická sociálnědemokratická strana, je sice výsledkem identitárního ztotožnění se s podobou sociální demokracie v evropském prostoru, současně však obsahuje i česká specifika jiných ideových proudů, jejichž reprezentanti zakotvili v ČSSD. Naopak přítomnost identitárně autentických sociálních demokratů v širěji orientovaném subjektu z něj ještě nečiní a priori součástí levice jako celku (to je příklad Battěkových sociálních demokratů v Občanském fóru). Na řadu obdobných problémů bude upozorněno v dalších částech článku.

Důležitou výzvu představuje i samotné rozdělení levice v ČR do jednotlivých ideových typů a subtypů. Vodítko představují obecné typy levice v evropském prostoru, které je třeba doplnit o určitá postkomunistická či čistě česká specifika. Na tomto základě je pak možné sledovat i zásadní procesy a události ovlivňující reprezentaci jednotlivých proudů ve stranickém systému.

1. Sociální demokracie jako dominující proud české levicové politiky vychází z tradice sociálnědemokratického hnutí v českých zemích i ze soudobých světových vlivů v rámci

sociálnědemokratické/socialistické rodiny. Klade důraz na sociální stát a na angažovanost státu v sociálněekonomických otázkách, ale neodmítá přitom tržní hospodářství. Vystupuje na podporu evropské integrace, i když v řadě oblastí hájí i národovecké postoje. Odmítá především pozitivní náhled na komunistickou éru (čímž se liší od komunistického prostředí, kde je tato éra hodnocena převážně pozitivně). V rámci sociální demokracie je třeba rozlišovat především tradicionalistický proud, který je vázán dominantně na ochranu jistot dělnické třídy a dalších obdobných skupin, modernistický proud, který je osloven myšlenkami Giddensovy „třetí cesty“ a „New Labour“, a radikální socialistický proud, který je ovlivněn postmoderními aktivistickými proudy západní nové levice.

2. Demokratický socialismus v českém prostředí navazuje na odkaz reformního komunismu z roku 1968 a v evropském politickém spektru se prolíná s reformními proudy navazujícími na dědictví eurokomunismu, které se projevují především na půdě Strany evropské levice. Klade důraz na rovnostářskou společnost, postmoderní hodnoty (včetně např. ochrany životního prostředí, feminizmu, podpory imigrace), podporuje evropskou integraci, i když k řadě jejích aspektů se staví kriticky (militarizace, neoliberální prvky), na komunistickou éru hledí rezervovaně, vyzdvihuje rok 1968 a dílčím způsobem pozdní období přestavby (spíše ve vazbě na Gorbačovovy ideje než na její české představitele).

3. Komunismus je vázán na ideje Karla Marxe, Bedřicha Engelse a Vladimíra Iljiče Lenina, přičemž v českém prostředí se jeho převážná část chápe i jako strážce dědictví domácího komunistického hnutí a komunistického režimu, včetně dědictví února 1948 a normalizace. Převážná část negativně nahlíží na evropskou integraci. Různá intenzita vztahu k dogmatům, dědictví komunistické historie i k evropské integraci pak umožňuje dělení na reformisty (kteří se prolínají s demokratickými socialisty), neokomunisty (kteří pragmaticky uzpůsobují základy komunistické ideologie soudobým podmínkám) a dogmatiky (vnější kritiky jsou též nazýváni jako stalinisté), kteří odmítají změny tradičních ideologických konceptů. Na neokomunisty a zvláště na dogmatiky je vázána i specifická skupina vyhraněně národně a všeslovansky orientovaných komunistů, kteří však nejsou totožní s marginálními národními bolševiky. Ke komunismu se ideově hlásí i malé trockistické skupiny, které přitom odmítají dědictví komunistických režimů. Maoismus se v ČR s výjimkou dílčích excesivních výjimek neobjevil. Existují i některé další obskurní komunistické formace, kterým však v rámci výzkumu stranickopolitického systému nemusí být věnována další pozornost.

4. Národní socialismus je proudem, jehož zařazení mezi levici je v ČR sporné, protože reálně se identitou hlásil spíše ke středu a fakticky spolupracoval s různými politickými proudy, včetně krajní pravice.² V evropském prostoru je národní socialismus chápán vzhledem k hitlerovskému dědictví většinou jako součást pravicového extremismu (Fiala, Mareš a Sokol 166–167). Specifika vzniku dominantního proudu českého národního socialismu na přelomu 19. a 20. století (vymezení se vůči „austrosocialismu“) (Klátil 1992: 21–24) a řada aspektů jeho činnosti v polistopadové éře však vyžadují i jeho konceptualizaci v kontextu výzkumu levice. Za levicový národní socialismus přitom bude pokládán proud navazující na dědictví Václava Klofáče, Milady Horákové, Československé strany socialistické a národního socialismu ve studenoválečném exilu, nikoliv neonacistické formy národního socialismu.³

5. Levicovní zelení a postmoderní levice jsou proudem, který v českém prostředí existuje ve stínu liberálně orientovaných zelených⁴ a proudu tzv. nepolitické politiky (který není vhodné řadit mezi levici, přestože tak jeho političtí kritici někdy činili), přičemž je diskutabilní, zda

se v českém prostředí konzistentní politické struktury skutečné „nové postrevoluční levice“ (Barša a Císař 2004: 7–8) vůbec vytvořily.

6. Anarchisté a autonomové představují proud odmítající státní autoritu i tradiční instituce (včetně politických stran), a proto jsou hlediska výzkumu stranickopolitického systému pouze okrajovým fenoménem.

7. „Neideologičtí sociální populisté“ představují typ stran a hnutí, které se sice nehlasí k žádné vyhraněné ideologii, ale egalitářskými a státně-intervencionistickými přístupy jsou zařaditelní k levici, přičemž k jejich repertoáru zpravidla patří i silný populismus.

8. Monotematická levice je novotvar, kterým lze označit politické proudy hájící zájmy vybraných partikulárních skupin takovým způsobem, že naplňují kritéria levicovosti (v ČR se jednalo především o zájmy části zemědělců a duchodců). Specifickou podskupinou jsou pak levicové strany a hnutí v etnických a regionálních systémech, které se ovšem v ČR objevily pouze v zárodečné podobě u romského a moravského hnutí.

3. Základní vymezení vývojových fází levice v ČR

Proces vývoje levice po roce 1989 lze rozdělit do několika základních vývojových fází, které jsou určeny především interním rozložením sil mezi jednotlivými levicovými subjekty, přičemž toto rozdělení současně spoluurčovalo vývoj stranického systému jako celku. Základní vývojové fáze levice v ČR lze vymežit následovně:

1. Do poloviny roku 1991 se jedná o fázi „položení pluralitních základů“ (vzniklo pluralitní politické spektrum, včetně různých levicových subjektů, jejichž skutečná síla a podpora ve veřejnosti byla nejasná).
2. V období od poloviny roku 1991 do sněmovních voleb v roce 1996 o fázi „vymezování dominantních aktérů“ (na obdobné startovní čáře se po volbách v roce 1990 i 1992 ocitlo několik subjektů, po jejichž vnitřním i vzájemném soupeření vykrytalizovaly jako dominantní subjekty KSČM a ČSSD).
3. V období 1996–2010 lze hovořit o jisté „patnáctiletce konsolidované levice“ (ČSSD a KSČM si udržují hegemonní pozici v levicovém spektru a jejich vztahy jsou určující pro charakter a akceschopnost levice jako celku).

Ze současného pohledu je samozřejmě možné jako základní aktéry české levice určit ČSSD a KSČM, zatímco zbytek levicových subjektů – ať už blíže středu či kraji levého spektra – hraje pouze marginální roli. Proto bude při analýze vývoje věnována pozornost především uvedeným dvěma subjektům, bylo by však ahistorické opomenout i ty levicové strany a hnutí, které alespoň v určité fázi byly relevantními součástmi systému, případně jejich vývoj vykazoval potenciální dynamiku k zisku takové pozice, i když posléze tuto pozici nezískaly či ztratily. V historicky popisné části textu proto bude věnována pozornost i těmto menším uskupením, aby – mj. i na tomto základě – byla v dalších kapitolách objasněna výsledná sociálnědemokratická a komunistická dominance.

Pro pochopení dosavadního vývoje systému stran – resp. jeho levé části – je možné využít i schéma Nicka Sittera „Změna systému“ (Sitter 2002). Sitter pracuje s kategoriemi změny či stability počtu stran na jedné ose a strategie stran ve stranické soutěži na druhé ose.

Tabulka 1: Změna stranického systému

	Stabilní strategie strany	Změna stranické strategie
Stabilní počet stran	Stabilita stranického systému	Adaptace stranického systému (změní se modely stranické soutěže a vytváření koalic)
Změna počtu stran	Modifikace stranického systému (změna počtu stran, modely soutěže zůstávají)	Změna stranického systému (nové strany způsobují změny v soutěži nebo naopak)

Zdroj: Sitter 2002: 97

Pokud bude pozornost zaměřena pouze na levou část spektra ve stranickém systému, pak volby v roce 1990 i 1992 přinesly vždy změnu počtu stran, což nastalo i po rozpadu OF v roce 1991 (Pšejka 2005: 29–30). Je však otázkou, zda dochází ke změně strategie stranické soutěže. Vždy totiž zůstal zachován model, v němž jsou komunisté nejsilnější stranou, vůči níž se musí vymezovat méně radikální levicové strany, které navíc soupeří i mezi sebou. Levice jako celek se pak vymezuje vůči pravici, přičemž levicové síly byly na rozdíl od části středu a pravice vyprofilované již od přelomu let 1989/1990 (a to i v rámci OF).⁵

Před volbami v roce 1990 nejprve soupeřilo několik levicových stran (přičemž ČSS měla parlamentní zastoupení) s KSČ/KSČM (vůči níž se ostře vyhradili ČSS a ČSSD), s OF (zvláště s levicovými skupinami v něm) i mezi sebou navzájem. Po volbách v roce 1990 byl počet levicových stran na parlamentní půdě omezen na KSČ/KSČM a levicové skupiny v OF (které s komunisty nespolupracovaly), reálně se stranami mimo parlament. V souvislosti s rozpadem OF se v parlamentu objevil konkurent KSČM v podobě nových poslanců ČSSD. Levicové strany soupeřily pochopitelně i se středovými stranami a hnutími. Současně s konkurenčním bojem se v tomto prostoru vedly diskuse i o koaličních projektech (např. LSU).

Volby v roce 1992 potvrdily silnější pozici LB s dominancí KSČM v rámci levice. Po odstěpení LB a SDL byla jak KSČM, tak i ostatní levicové strany nuceny vymezit se i vůči tomuto typu subjektů. Z menších levicových stran uspěly ve volbách ČSSD a LSU, přičemž jejich vzájemné snahy o spolupráci v Realistickém bloku zkrachovaly, což umožnilo ČSSD uspět ve vlastní expanzi na levice a ve středu.

Ve volbách v roce 1996 došlo k tomu, že se zásadně redukuje počet levicových stran v parlamentu, což mělo vliv i na strategické opce levicových stran. Mizí socialisté, demokratičtí socialisté i výraznější monotematická (zemědělská) konkurence (důchodcovská se mírně projeví ještě v roce 1998). Od této doby KSČM a ČSSD řeší primárně vzájemné strategické vztahy mezi sebou (základní rámec přitom tvoří bohumínské usnesení a diskuse o něm) a ČSSD pak i vůči různým subjektům pravice či pravého středu (pokud za něj bude pokládána KDU-ČSL či SZ). Pravicové a pravostředové strany jsou totiž ochotny ke spolupráci se sociálními demokraty (což ukázala jak koaliční smlouva, tak i koalice z let 2002–2006), nikoliv však s komunisty (s dílčími taktickými výjimkami).⁶ Výpadek krajní pravice z PS PČR v roce 1998 výše uvedený model výrazněji neovlivnil, od SPR-RSČ se distancovali jak sociální demokraté, tak komunisté, i když republikánských hlasů fakticky využívali k vydírání vlády.

Změna počtu relevantních levicových i obtížně ideově vymezitelných konkurentů v předvolebním boji (SPOZ, Suverenita, v podstatě i Věci veřejné) přinutila ke strategickému „boji na více frontách“ ČSSD až v období 2009–2010. Výsledek voleb nakonec změnil systém stran

v parlamentu na pravé části spektra, ne na levé (ostatně pravicové subjekty se měnily více i v předchozím období existence systému). Nakolik však bude nové uspořádání mít vliv i na modely spolupráce, ukáže až vzájemné chování mezi ČSSD a novými pravicovými stranami (TOP 09, VV) po případné změně vlády, pokud tyto strany obhájí parlamentní zastoupení.

4. První fáze vývoje levice – „položení pluralitních základů“

Počátek první fáze levicového vývoje není jednoduché jednoznačně určit. Český stranickopolitický systém se vyvíjí již od poloviny 19. století, nicméně jeho soudobou kontinuitu lze odvozovat především z období od konce listopadu 1989.⁷ Systém nevznikal v politickém vakuu, ale ovlivnily jej tradice z předúnorové a předmnichovské doby, z období tzv. normalizace, ideová struktura disentu a exilového prostředí a s tím související vazby jejich jednotlivých segmentů na transnacionální stranické struktury nebo obecné trendy i zájmy občanů tehdejšího Československa. U jednotlivých subjektů a proudů byly určující především výchozí tradice, zahraniční partneři (především exil a jejich vliv) i schopnost získat členskou a voličskou základnu nebo se prosadit v nových systémových strukturách.

V první výše vymezené fázi vývoje stranického systému lze nalézt fragmentovanou levici se silnou komunistickou stranou⁸ (přestože ta ještě měla projít silnými otřesy) a roztržštěným spektrem malých politických stran a hnutí různých levicových směrů. S výjimkou působení zástupců KSČ a ČSS ve federální i republikové vládě do června 1990 a s výjimkou významných pozic sociálních demokratů v OF ve Federálním shromáždění byla levice mimo důležité mocenské posty a od voleb v roce 1990 a ještě silněji po rozpadu OF lze primárně hovořit o opoziční roli české levice. V této roli proběhla a byla dokončena i její konsolidační fáze.

V letech 1989–1990 se KSČ/KSČM snažila o určitý umírněně reformní étos, což se projevilo otevřeností vůči vyloučeným členům z roku 1968 a na podzim 1990 i volbou Jiřího Svobody za předsedu strany. Fakticky však tyto kroky měly pouze malý vliv na skutečnou identitu strany a v pozdější době sloužily spíše jako argument vůči antikomunistické kritice (ve smyslu, že strana se již za svoje omyly v minulosti omluvila apod.). Skutečně reformní frakce hlásící se k odkazu tzv. pražského jara se ve straně neuplatnily, mimo ni však zůstaly marginální, což potvrdil slabý výsledek Československého demokratického fóra ve volbách v roce 1990 (Fiala, Holzer, Mareš a Pšeja 1999: 104).

Hlavní formace tzv. „osmašedesátníků“ v rámci opozičního spektra konce osmdesátých let – Klub za socialistickou přestavbu Obroda – vykazovala silnější snahu po dialogu s KSČ před listopadem 1989 (Otáhal 1994: 67–68) než po něm. Sama však nebyla úspěšná ani ve vlivu na listopadové události ani ve vlivu na politiku Občanského fóra, do něhož se rozhodla začlenit (Tůma 1990: 14).

Jádro disentu kolem Václava Havla tendovalo v podstatě ke středovému liberalismu (což se projevilo i pozdější orientací Občanského hnutí), další proudy se hlásily ke křesťanskodemokratické či liberálně-konzervativní politice. Levicový směr disentu si již koncem osmdesátých let uvědomoval slábnoucí mocenskou pozici uvnitř opozičního hnutí, nedokázal se u ní však vymanit.⁹ V průběhu listopadových událostí se pak rovněž výrazněji neprojevoval, s výjimkou vzniku Levé alternativy, která následně představovala politickou platformu pro různé krajně levicové proudy (Bastl 2001: 11–15).¹⁰

Přes nepříliš viditelnou činnost v průběhu revoluce následující masivní úspěch OF znamenal, že i řada někdejších levicových exponentů v disentu se dostala do viditelných funkcí v celostátní politice, což jim umožnilo další politickou kariéru. Pokud se však týká vlivu levice na identitu OF, přispěla účast levicových formací k tomu, že se jednalo o širokospektrální hnutí (což je jedním z charakteristických rysů „stran fóra“ z transformačního období v postkomunistickém prostoru). Nicméně na dominantním směřování a dědictví OF se levice podepsala jen v omezené míře a není náhodné, že po zvolení Václava Klause do čela OF byly Levá alternativa a Obroda prvními subjekty, které fórum musely opustit.

Sociální demokracie se sice částečně zapojila do dění v OF, z větší části si však zvolila i vlastní reprezentaci. Na jejím počátku byla provázána roztržičností různých zakládajících formací ČSSD, resp. především napětím mezi post-disidentským centrem kolem Rudolfa Battěka a tradičními sociálními demokraty kolem Slavomíra Klabana. K těmto centrům se přidávaly lokální, spontánně vznikající skupiny sociálních demokratů, které byly inspirovány především sociálnědemokratickými tradicemi první a třetí republiky.

Sociální demokracii pomohl při vytváření strany i exil, který však současně do již tak rozděleného proudu vnesl další spory. Ty v něm byly přítomné již po několik let a projevovaly se především střetem mezi skupinou kolem Karla Hrubého a skupinou kolem Jiřího Horáka, přičemž jednou z důležitých příčin konfliktu byla spolupráce s exilovými reformními komunisty z roku 1968, kterou Hrubého skupina odmítala (Kopeček a Pšeja 2005: 1463).

Na tomto místě je možné konstatovat, že vítězství Horákova křídla na sjezdu v roce 1990 a postupná spolupráce s reformními komunisty zabránilo tomu, aby se tito ve větší míře přidali ke komunistické straně a snažili se o její reformu (výjimku v tomto směru tvoří především Ivan Sviták). KSČ přitom uskutečnila vůči ČSSD specifický krok, který mohl být chápán jako vstřícný (současně však vynucený i historickými okolnostmi), když hospodářskou smlouvou ze dne 19. března 1990 Ústřední výbor KSČ převedl bezplatně do vlastnictví ČSSD areál Lidového domu se všemi pozemky (Ústavní soud 2000). K definitivnímu potvrzení navrácení Lidového domu ČSSD však došlo až díky rozhodnutí Ústavního soudu v roce 2000, který uznal kontinuitu předúnorové ČSSD (resp. ČSSD před nuceným sloučením s KSČ v roce 1948) a polistopadové strany díky existenci exilové ČSSD (Ústavní soud 2000).

Rozkol v ČSSD na břevnovském sjezdu zapříčinil kandidaturu Battěkovy skupiny v rámci OF, zatímco zbytek ČSSD zvolil samostatný postup, přestože ještě v lednu 1990 sociální demokraté uváděli, že jsou součástí široké demokratické koalice Občanského fóra a Verejnosti proti násilí (Hrubý, b. d.: 210). Po rozpadu OF Battěkovci pokračovali v samostatné cestě díky založení Asociace sociálních demokratů (ASD), která však upadla do bezvýznamnosti.

Samostatný postup Horákovy ČSSD nevedl k úspěchu, když tato strana získala méně než pět procent ve volbách do obou komor Federálního shromáždění i do České národní rady. V podobné situaci se však ocitla i další tradiční strana – Československá strana socialistická – která za sebou měla výhodu (díky existující členské základně) i nevýhodu (díky národně-frontovnímu dědictví) fakticky nepřerušené existence. Reformisté, kteří již koncem osmdesátých let usilovali o autonomní politiku strany nezávisle na KSČ a stáli i za rychlým rozhodnutím přidat se na stranu revolučních sil v listopadu 1989, však straně umožnili distancovat se od negativ minulosti. Předúnorový étos jí poskytl i sloučení s Československou stranou národně sociální v exilu v březnu 1990, které tedy nebylo natolik problematické jako u ČSSD.

Socialisté měli i své zastoupení ve vládě. Straně však ponechali její národně-frontovní název a nedodali jí předúnorový název národně sociální, což později označili někteří členové za závažnou chybu (Skopal 2007: 66). Každopádně ani ČSS, za kterou v roce 1990 kandidovala řada později vlivných sociálních demokratů (včetně tehdejšího předsedy Jiřího Vyvadila nebo pozdějšího úspěšného poslance ČSSD Stanislava Křečka), v červnových volbách neuspěla ani do jedné z komor parlamentu.

Tentýž osud potkal i Stranu zelených, která však již na počátku 90. let získala spíše technokraticko-středovou než levicovou identitu, i Spojenectví zemědělců a venkova, v němž se objevovaly levicové prvky díky přítomnosti subjektů hájících zájmy zemědělských družstev a sociálně ohrožených skupin obyvatelstva (důchodců a žen).

Volební zisky výše uvedených subjektů přitom rozhodně nebyly zanedbatelné. Zatímco v pozdějších letech docházelo k vytváření různých koalic a bloků, které měly tak malý potenciál, že i součet hlasů pro jednotlivé subjekty nic nepřinášel, vytvoření bloku ČSSD, ČSS a SZV (se Stranou zelených by tehdy byla spolupráce zřejmě obtížně realizovatelná) by v případě součtu hlasů (který samozřejmě nezohledňuje různé psychologické vlivy takové koalice na voličské rozhodování) přineslo důležitých více než 10% hlasů do každé volené komory.¹¹ Takový zisk by vynesl do parlamentních pozic generaci levicových politiků, vůči níž by se pozdější levicoví odštěpenci z OF a OH prosazovali obtížněji, než tomu bylo za situace, kdy tito levicoví politici skončili v mimoparlamentních pozicích.

Na rozdíl od pozdější doby není s ohledem na tehdejší atmosféru smysluplné zabývat se formami přímé předvolební kooperace mezi komunisty a historickými levicovými stranami. Je zřejmé, že pro ČSSD a ČSS (ale zřejmě i pro Stranu zelených) bylo v roce 1990 nemožné uvažovat o spolupráci s KSČ/KSČM (u některých členských subjektů SZV by to snad možné bylo, ale ani ty k takovému kroku nepřistoupily). Obdobnou roli, kterou později plnilo tzv. Bohumínské usnesení pro ČSSD, sehrálo při distancování se od KSČ před volbami 1990¹² pro ČSSD a ČSS tzv. Prohlášení historických demokratických politických stran ze 17. 5. 1990, v němž byl přinejmenším nepřímo od ČSSD, ČSS, Československé strany lidové a Demokratické strany Slovenska (připojilo se i pražské koordinační centrum Strany zelených) vznesen požadavek na zákaz KSČ (ČTK 1990b).¹³ Je zajímavé, že toto prohlášení odmítlo OF a požadovalo porazit komunisty ve volbách, nikoliv zákazem jejich strany (ČTK 1990a). O několik dní později žádá z tzv. historických demokratických stran nezaznamenal ve volbách viditelný úspěch, zatímco OF i KSČ ano.

5. Druhá fáze vývoje levice „vymezování dominantních aktérů“

Zatímco první fáze diferenciací levice se uskutečnila na linii odporu proti komunistickému režimu a jednotlivé nekomunistické subjekty se přihlásily k určité identitě a očekávaly, zda v prvních svobodných volbách uspějí, na dotvoření a následnou konsolidaci české levice měl rozhodující vliv vstup socioekonomické konfliktní linie do stranického systému ČR (Hloušek a Kopeček 2004: 92), především pak odpor vůči zvolené formě privatizace. Tento konflikt primárně vymezil prostor pro profilaci levice, neurčil však ještě vnitřní rozložení sil v dané části politického spektra. Na něj měly stále určitý vliv tradice, rozhodující vliv však nakonec sehrály taktické a strategické schopnosti elit politických stran.

Předpoklad pro zachování silné autentické komunistické strany ve stranickém systému byl dán již zmíněnou neochotou většiny změnit název na konci roku 1989, výsledkem voleb v roce 1990 a odchodem řady reformě naladěných členů do mimostranické sféry nebo do jiných stran, což oslabilo pozici reformě naladěných elit části strany. Ty poté neuspěly s pokusy reformovat stranu zevnitř, což potvrdil jak rozhodný výsledek vnitrostranického referenda o změně názvu strany, tak i výsledky tzv. prostějovského sjezdu v roce 1993, na němž zvítězil neokomunistický proud a ze strany odešli nebo byli nuceni odejít demokratičtí socialisté i nejtvrďší dogmatici (Mareš 2009: 292–293). Začala více než desetiletá Grebeníčková éra v KSČM.

Ještě předtím však KSČM uskutečnila ve volbách v roce 1992 projekt Levého bloku, což bylo z volebního pohledu formálně koaliční uskupení KSČM a malé Demokratické levice ČSFR, fakticky se však k němu přidala i řada menších uskupení a důležitou propagační roli sehrál i navrátilivší se radikální „novolevicový“ intelektuální exulant Ivan Sviták.¹⁴ Úspěch Levého bloku v roce 1992, kdy v českých zemích získal jasné druhé místo a nechal daleko za sebou zbytky nekomunistické roztržité levice (Fiala, Holzer, Mareš a Pšeja 1999: 116–117), možná paradoxně způsobil i jeho brzký zánik a na dlouhou dobu zabránil opakování podobných projektů. Demokraticko-socialističtí reformátoři (kteří navíc byli oslabeni odchodem mnoha svých kolegů ze strany po pro ně neúspěšném referendu na přelomu let 1991/1992) totiž využili ideu Levého bloku ke zvýšenému tlaku na změnu KSČM ve druhé polovině roku 1992 a v první polovině roku 1993, což vedlo nakonec k rozštěpení KSČM a rozpadu LB. Lze předpokládat, že v následujících letech vyvolávaly vzpomínky na toto dění uvnitř konsolidované Grebeníčkovské KSČM nechuť k podobným pan-levicovým aktivitám.

Demokratičtí socialisté v KSČM přitom svoji činnost nekoordinovali se svými staršími ideovými předchůdci z Obrody, která se z převážené části začlenila do ČSSD. Odpadlíci od KSČM se v několika marginálních stranách postupně propojili s částí radikálních socialistů i bývalých komunistických perestrojkových intelektuálů, čehož výsledkem byla Demokratická strana práce. DSP se sama snažila hrát roli integrujícího subjektu levice, k čemuž však neměla dostatečné zázemí. V roce 1992 získala parlamentní zastoupení pouze díky účasti na kandidátkách LSU a HSD-SMS a následně podlehl expanzi ČSSD (Fiala, Holzer, Mareš a Pšeja 1999: 270–271). DSP vstoupila tedy v roce 1992 na scénu s projektem širší levicové koalice, o který přitom usilovala její konkurence z Levého bloku. Po jeho rozpadu začaly DSP konkurovat i nová strana Levý blok a Strana demokratické levice (jednalo se o transformované hnutí Demokratická levice, koaličního partnera KSČM z voleb 1992).

Děni předcházející vzniku Levého bloku se podepsalo i na vývoji anarchistické scény, jejíž část se v letech 1991–1992 doposud nejsilněji zapojila do stranickopolitického života. Někteří členové Levé alternativy (nikoliv pouze anarchisté) usilovali o koalici s KSČM, což část anarchistů podpořila, jiní byli radikálně proti. Spory Levou alternativu oslabilo a kolem roku 1994 vedly k jejímu faktickému zániku¹⁵ (Bastl 2001: 14–15). Tím ze stranickopolitické sféry zmizel na dlouhou dobu subjekt, který by byl schopen oslovit radikálně levicové nekomunistické proudy a mládežnické subkultury.

Zatímco Levý blok v roce 1992 překlenul velkou část radikálně-levicového spektra, o integraci středových a středolevicových sil usilovala Liberálně sociální unie. Nejprve se jednalo o koalici, která se před volbami přeměnila v politické hnutí, kterému tehdy právní řád

umožňoval možnost kolektivního členství. Fakticky se však jednalo o koalici Československé strany socialistické, Zemědělské strany a Strany zelených. Jak uvádí Pavel Pšeja: „LSU měla ambice stát se silným uskupením levého středu, jež bude získávat voliče nespokojené s politikou vlády, ale zároveň neochotné přiklonit se ke standardní levici, což se jí do parlamentních voleb 1992, kdy se z ní stal subjekt parlamentní, skutečně dařilo“ (Pšeja 2005: 58). Poté však svůj potenciál ztratila a kvůli vnitřní heterogenitě se rozpadla, nebyla navíc schopna konkurovat nástupu Zemanovy ČSSD. V socialistickém proudu však došlo k rozštěpu již před volbami, když vznikla a následně neúspěšně kandidovala Národně socialistická strana – Československá strana národně sociální.

Před volbami 1992 se objevil i pokus o radikální neideologicky profilovaný populistický subjekt – Hnutí za sociální spravedlnost. Jeho činnost byla popularizována tehdy mimořádně čteným politickým bulvárním listem Špigl (Mazel 1998: 146), což zřejmě přispělo v roce 1992 k ne zcela zanedbatelnému zisku 1,08 % do ČNR. Jako samostatně kandidující subjekt se v roce 1992 objevilo v parlamentních volbách poprvé i Hnutí důchodců za životní jistoty, které následně tvořilo specifický fenomén 90. let. Sice se umísťovalo pod 5% hranici, ale se zisky umožňujícími získat státní finanční příspěvek i expandovat v levé části politického spektra. Levicové proudy se v první polovině 90. let objevily i v moravském hnutí a romském hnutí a pokusily se o jejich vnitřní fragmentaci, nicméně bez dlouhodobějšího efektu (Mareš 2003: 228–229).

Hlavní roli při konsolidaci levice sehrála ČSSD, která dokázala během pěti let přejít z mimoparlamentních pozic do role jedné ze dvou českých catch-all stran. V letech 1990–1991 v ní zakotvila díky vstřícnosti předsedy Horáka velká část členů Obrody, což nesla s nelibostí řada tradičních sociálních demokratů, ti však neměli dostatek sil na zvrácení tohoto procesu. Přestože se Horákova ČSSD nesmířila s Battěkovými sociálními demokraty v OF (a to ani po jeho rozpadu), získala svůj poslanecký klub ve FS díky příchodu několika středových a levicových poslanců, kteří nezakotvili ani v ODS ani v OH.

Jednalo se především o Valtra Komárka a Miloše Zemana.¹⁶ Komárek představoval důležitý a v podstatě mediálně nejpreferovanějšího ekonomického oponenta Václava Klause (svého někdejšího podřízeného na Prognostickém ústavu). ČSSD si před volbami v roce 1992 opět výrazně věřila a nezapojila se do žádného z diskutovaných či skutečně vytvářených bloků levice či levého středu. Pokud by takový blok hypoteticky vznikl, opět by představoval nezanedbatelnou sílu (i když i zde je třeba počítat s možnými odlišnými psychologickými reakcemi voličů na existenci takového bloku a možné změny jednání).¹⁷

ČSSD obsadila sice ve volbách v roce 1992 třetí místo, to ale bylo velmi slabé ve srovnání se silným druhým místem Levého bloku. Strana nebyla sama ani ve spojení s dalšími opozičními stranami schopna zabránit rozpadu federace, který se ale na osudu české levice nijak výrazněji nepodepsal. Organizace federálně působících československých levicových stran na Slovensku byly po roce 1989 stabilně slabé.

Relativně špatný volební výsledek znamenal Horákův odchod z čela strany. Na 26.–28. února 1993 byl svolán zásadní sjezd strany do Hradce Králové, kterému předcházela střet různých proudů (Kopeček a Pšeja 2005: 1470) a který skončil vítězstvím Miloše Zemana. Ten se vyprofiloval jako razantní zastávce postupu vůči tehdejší pravicové vládě, vůči níž použil známý výrok, že jí hodlá jít po krku (ČSSD 1993a: 134). Jeden z tehdejších Zemanových neúspěšných protikandidátů – Jiří Paroubek – byl přítom mediálně vnímán jako osoba

vstřícná k vládní koalici, i když i on ve svém vystoupení vládu na sjezdu ostře kritizoval (ČSSD 1993a: 128–129).¹⁸

Na hradeckém sjezdu bylo přijato i důležité usnesení, v němž strana odmítla pravicový i levicový extremismus, a které zapovídalo spolupráci s Komunistickou stranou Čech a Moravy, případně její nástupnickou organizací. Strana se rovněž zavázala být v opozici vůči „pravicovému neokonzervatismu“ (který podle ní reprezentovala hlavně ODS). Odmítla spolupracovat i se silami extrémní pravice, za něž označila Republikánskou stranu¹⁹ a Moravskou národní stranu (ČSSD 1993b). Zeman přitom nebránil přijímání jednotlivých bývalých členů KSČ/KSČM do sociální demokracie, protože věděl, že tím oslabuje komunistického protivníka (Pšeja a Kopeček 2004: 1470–1471).

Na výše citované hradecké usnesení navázalo o dva roky později na sjezdu v Bohumíně mnohem známější „bohumínské usnesení“, k němuž se strana dodnes hlásí. Jedná se o bod 14 celkového sjezdového usnesení. Doslova se v něm uvádí, že sjezd schvaluje „platnost závěrů Hradeckého sjezdu ČSSD o nepřipustnosti spolupráce sociální demokracie s extremistickými politickými stranami. Vylučuje politickou spolupráci se SPR-RSČ, SČK, MNS, KSČM, LB a SDL“ (ČSSD 1995: 169–170). Stejně jako u hradeckého usnesení zůstaly v bohumínském jmenovitě zachovány KSČM a MNS, pod správnou zkratkou je již uvedena i SPR-RSČ. Usnesení přímo zmiňuje Levý blok, Stranu demokratické levice a Stranu československých komunistů, neobsahuje však již obecnou klauzuli o zapovězení spolupráce s jakoukoliv nástupnickou organizací KSČM. Bohumínské usnesení neobsahuje žádnou zmínku o úrovni zapovězené spolupráce, ale později bylo většinou vztahováno pouze k úrovni vládní (Paneš 2008: 60).

Mezi hradeckým a bohumínským sjezdem se rozvinul a zase zkrachoval projekt Realistického bloku, na němž se podílely ČSSD, LSU a Křesťanská sociální unie (levicový odštěp z KDU-ČSL). OH a HSD-SMS se odmítly připojit (Kopeček a Pšeja 2005: 1471). Krach Realistického bloku v podstatě „historicky ospravedlnil“ i předchozí nevytvoření obdobných bloků, protože ČSSD se při svém vzestupu do voleb 1996 nemusela ohlížet na žádného partnera a obsazovala jak voličskou, tak poslaneckou základnu levicových a středových subjektů. Ty se snažily o vznik vlastních společenství, jejichž výsledkem byly heterogenní Českomoravská unie středu a Liberální strana národně sociální – Svobodní demokraté. Účelovost a nelogičnost těchto spojení vedla spolu s nedostatkem charismatických osobností i k jejich volebnímu propadu. Kontrastem byla ČSSD v čele s charismatickým Milošem Zemanem a alespoň dočasně utlumenými vnitřními spory.

Volby v roce 1996 konsolidovaly českou levicu do podoby, v níž existuje s drobnými modifikacemi doposud. Silná ČSSD rozpínající se od levého středu až k okrajům radikálního spektra a KSČM, která zabírá krajně levicový prostor. ČSSD brání v přímé spolupráci bohumínské usnesení, na němž většina strany trvá, vztahuje je však pouze k celostátní vládní úrovni (po volbách 2008 došlo k přímé spolupráci ČSSD a KSČM na krajské úrovni) a zřejmě i pouze k přímé vládní koalici (jak nasvědčují vyjádření představitelů ČSSD o možnosti podpory menšinové vlády ČSSD ze strany komunistů,²⁰ k čemuž však zatím s ohledem na politickou konstelaci nedošlo). Mimo tyto dvě strany se o vliv v systému snaží i řada dalších subjektů, ty však nepronikají do relevantních pozic.

6. Třetí fáze vývoje systému – „patnáctiletka konsolidované levice“

Zemanova radikální opoziční strategie přinesla vzestup ČSSD z malé strany nacházející se ve spektru několika obdobně velkých subjektů na jednu z velkých stran (vedle ODS), které stabilně získávaly až do roku 2010 nejvíce hlasů ve volbách prvního řádu. ČSSD se stala fakticky nástupcem nejen tradic sociální demokracie, ale příchodem řady bývalých členů jiných uskupení absorbovala částečně i dědictví pražského jara a reformního komunismu (zvláště Obrody, ale i pozdějších odpadlíků od KSČ/KSČM), Občanského fóra, Občanského hnutí, národních socialistů a dalších. Na druhou stranu tito příchozí z jiných subjektů akceptovali sociálnědemokratickou identitu. ČSSD nepřinesly tyto různé životopisné dráhy jejích členů výraznější problémy (časté střety uvnitř strany jsou způsobeny jinými faktory).

Zemanova úspěšná éra pokračovala po volbách v roce 1996 pádem Klausovy vlády, který přitom sociální demokraté bezprostředně neiniciovali, a následným vítězstvím ve volbách v roce 1998. Uzavření tzv. opoziční smlouvy s ODS umožnilo ČSSD vytvořit jednobarevnou vládu a přes nutnost podřídit se tzv. tolerančnímu patentu z roku 2000 prosazovat levicovou politiku, které napomáhala i poměrně dobrá sociální situace. Taktický Zemanův odchod z pozice čela strany v roce 2001 a jeho nahrazení Vladimírem Špidlou umožnilo ČSSD eliminovat negativa opozičně-smluvní éry (na rozdíl od ODS) a v roce 2002 zopakovat volební vítězství, tentokrát již s mnohem silnější pozicí při vytváření vlády (Fiala a Hloušek 2003: 42). Na druhou stranu i Špidlova a později i Grossova a Paroubkova vláda byly složením levostředové, nicméně vliv KDU-ČSL a US-DEU v nich byl málo viditelný. Rozpočtové deficity těchto vlád a některé jejich problematické kauzy (např. nákup letadel Gripen) později posloužily jako argument politických oponentů proti politice ČSSD i v pozdějším období (např. ve volební kampani 2010).

V éře 2002–2006, kterou mohla strana využít k dalšímu růstu, zabředli sociální demokraté do série vnitrostranických sporů (které mj. umožnily zvolení Václava Klause prezidentem v roce 2003). Těm sice byl občas dáván ideologický podtext (Kopeček a Pšeja 2005: 1476), avšak primárně se jednalo o mocenské boje jednotlivých osobností a na ně navázaných frakcí. Dočasný byl úspěch křídla Stanislava Grosse, který odsunul Vladimíra Špidlu na post eurokomisaře do Bruselu po neúspěšných eurovolbách v roce 2004. Kontroverzní aféra kolem Grossova bytu umožnila nástup Jiřího Paroubka, jehož éra zabrala celou druhou polovinu první dekády.

Schopnost zajistit nárůst preferencí a získat silné druhé místo ve volbách v roce 2006 a především pak masivní úspěch ČSSD v krajských volbách v roce 2008 přinesly Paroubkově straně velkou sebedůvěru, což se projevilo i po svržení Topolánkovy vlády v březnu 2009 a následných změnách rozhodnutí Paroubkova vedení o vhodném termínu voleb (nejprve předčasných, nakonec řádných roce 2010). Avšak nevýrazné vítězství ve volbách do PS PČR v roce 2010 bylo s ohledem na neschopnost ČSSD sestavit vládu vítězstvím Pyrrhovým, strana navíc investovala velké množství peněz do kampaně. Zásadní byl i propad hlasů. V důsledku faktického volebního neúspěchu odstoupil Jiří Paroubek a strana byla donucena hledat nového lídra i image.

KSČM dokázala ve volbách v roce 1996 zcela eliminovat svoje reformní odštěpené konkurenty a prožila etapu existence, v níž dovnitř strany zajišťovala svými relativními

úspěchy ospravedlňování jejich životopisů z doby před rokem 1989 (Fiala, Holzer, Mareš a Pšeja 1999: 159) a navenek dokázala oslovovat řadu voličů obávajících se ztráty sociálních jistot, o něž soupeřila s ČSSD. Jistým „hvězdným obdobím“ KSČM se stala první polovina první dekády nového tisíciletí, kdy jednak dokázala získat ve volbách do sněmovny procentuálně nejvyšší počet hlasů (18,51 %, absolutně však komunisté největší úspěch zaznamenali v roce 1990), jednak výrazně uspěla v několika volbách druhého řádu (zvláště pak druhým místem a ziskem 20,26 % ve volbách do EP v roce 2004) a jednak od konce roku 2005 do voleb 2006 díky faktické nefunkčnosti vládní koalice ve sněmovně spolupracovala při prosazování řady zákonů (Mareš 2008: 299). Z určitého pohledu tehdy ve sněmovně spolu se sociálními demokraty na parlamentní půdě vytvořila výraznější mocenské centrum, než jaké v tu dobu existovalo ve Strakově akademii. Na této aktivitě se již podílel nový předseda Vojtěch Filip, který v roce 2005 nahradil Miroslava Grebeníčka. Mediálně měl straně dodat novou image, výrazněji však profil strany nezměnil (Mareš 2008: 292).

Volby v letech 2006 a 2010 a rovněž volby druhého řádu ve druhé polovině první dekády ukázaly na problém „zakonzervovanosti“ KSČM ve svých pozicích, kdy není schopna získávat nové příznivce nad rámec své tradiční základny. V situaci, kdy neplní roli vyhraněné levicové opozice vůči ČSSD (jako tomu bylo před volbami v roce 2002, nikoliv před volbami 2006 s ohledem na již zmíněnou parlamentní spolupráci s Paroubkovou ČSSD) anebo soupeří s různými populistickými konkurenty (např. v roce 2010), není schopna výrazněji oslovit netradiční voliče.

Uvnitř strany dominuje spíše dogmatictější neokomunistické křídlo, které brání výraznější změně profilace strany.²¹ V KSČM sice působí reformisticky orientovaná frakce (v současnosti vázaná hlavně na evropský klub strany, ta je však využívána spíše pro účely vnější prezentace strany, zatímco neokomunisty a dogmatiky je spíše trpěna). Dogmatici mají rozhodující pozice i v různých národovecky orientovaných organizacích spolupracujících s KSČM²² a získali je i v hlavních mládežnických satelitních organizacích strany, přičemž mládežnické spektrum je kvůli osobním sporům a částečně kvůli ideologickým nuancím rozděleno na Komunistický svaz mládeže, Svaz mladých komunistů Československa a interní stranické struktury vázané na mírně proreformní Komisi mládeže KSČM (KSČM 2009b).

Nejvyhraněnější komunističtí dogmatici, včetně osob stalinistické orientace, mají reprezentaci mimo KSČM. Jedná se především o Komunistickou stranu Československa (přejmenovanou Stranu československých komunistů) kolem Miroslava Štěpána a o neregistrovanou Komunistickou stranu Československa – Československou stranu práce a na ni vázané personálně propojené satelitní organizace kolem Ludvíka Zifčáka (který se v roce 2000 se Štěpánem rozešel). Zůstávají však zcela marginální²³ a jejich čekání na příliv možných členů a voličů v případě reformního posunu KSČM zůstává nenaplněno.

Neúspěšná je stranická reprezentace demokratických socialistů. Levý blok a Strana demokratické levice se v roce 1997 sloučily do Strany demokratického socialismu (SDS), ale ta nebyla schopna podchytit relevantní voličskou základnu. Stala se však jediným plnoprávným členem Strany evropské levice z ČR. Díky vazbám na reformní křídlo KSČM v posledních letech prosadila SDS několik svých kandidátů na nevolitelná místa komunistických kandidátek (KSČM 2009a).

Trockistické organizace po zániku Levé alternativy na dlouhou dobu rezignovaly na vytvoření vlastní registrované politické strany (i když občas byla tato otázka diskutována)

a kriticky podporovaly KSČM a ČSSD, přičemž se snažily i o spolupráci s jejich mládežnickými organizacemi. Výraznou roli zaujali v iniciativě Ne základnám! a v protiradarovém hnutí (Ministerstvo vnitra ČR 2008: 6). V roce 2009 se část trockistického spektra inspirovala francouzskou Novou antikapitalistickou stranou a založila Novou antikapitalistickou levice, pro niž začala shánět potřebný počet podpisů k registraci politického hnutí (Nová antikapitalistická levice 2010). Obecně je však v ČR trockistické spektrum roztržštěné a jako celek marginální.

Anarchisté se do přímé stranické politiky nezapojovali, naopak ji odmítali. Svoji nejúspěšnější éru ve smyslu mobilizace mládeže mělo anarchistické hnutí ve druhé polovině 90. let a jistým vrcholem se staly masové demonstrace v září 2000 při protestech proti Mezinárodnímu měnovému fondu a Světové bance v Praze, i když jejich účastníci rozhodně nebyli pouze z anarchistického spektra. Tehdejší popularitu a získané transnacionální vazby však anarchisté nebyli schopni transformovat do dlouhodobějších efektivních aktivit politické mobilizace (Císař 2008: 152). Se stranickou politikou se dostali do interakce na několika antiglobalizačních sociálních fórech v ČR, kterých se účastnili i zástupci levicových politických stran (Mareš 2008: 306). Politickou platformu nalezla část anarchistického spektra v České pirátské straně, založené v roce 2009, jejíž profil je však širší, i když ji někteří komentátoři označují za anarchistickou (Pehe 2010b).

Strana zelených zažila identitární příklon v postmoderní levice (i když sama takové zařazení odmítala) v období 2002–2005, kdy v jejím čele byli bývalí představitelé Hnutí Duha Jan Beránek (oficiální předseda) a Jan Patočka (fakticky vlivná osobnost strany) i řada levicových aktivistů (např. Petr Uhl). Avšak vnitřní spory a následná volba Bursíka do čela SZ ji opět posunuly k liberálnímu středu. Levicové odštěpy od SZ (hnutí Zelení a Demokratická strana zelených) zůstaly marginální.

Ve stranickém systému ČR se nebyli schopni prosadit zástupci České strany národně sociální, která se po volbách v roce 1996 vymanila ze spojení s liberály. ČSNS pod vedením předsedy Jana Šuly se pokoušela získat mediální pozornost přestupem dvou poslanců zelených za Unii svobody na konci volebního období 1998–2002, ale nepřineslo jí to úspěch. Šulou nastartovaný kurz ke krajní pravici vyvrcholil společnou – rovněž neúspěšnou – kandidaturou s Národní stranou v rámci Národní koalice ve volbách v roce 2004 (Šedo 2005: 1461–1462). Kvůli špatné hospodářské situaci a uvalenému konkurzu byla v roce 2005 založena částí nespokojených členů nová Česká strana národně sociální 2005, následně přejmenovaná na Českou stranu národně socialistickou (Skopal 2007: 165–166). Vliv obou stran je však celkově zanedbatelný, ve volbách do PS PČR získaly dohromady jen 0,02% hlasů.

V několika volbách se v ČR s ne zcela zanedbatelným výsledkem prosadily strany a hnutí levicově populistického zaměření, případně formace, u nichž je levicová pouze část anebo je obtížné jednoznačný profil stanovit. V roce 1998 měli velké ambice Důchodci za životní jistoty, kterým v předvolebním průzkumu přisuzovali až 10% hlasů, nakonec však získali pouze 3,06%. Následně se strana pokusila opustit čistě seniorské zaměření a přejmenovala se na Stranu za životní jistoty (SŽJ), její vliv tím však upadl, když v roce 2002 obdržela pouze 0,86% (Kopeček 2005: 1639–1641). V roce 2006 se sloučila s Nezávislými demokraty Vladimíra Železného.

Levicově populistickou profilaci zvolila Strana důstojného života pod vedením bývalé sociální demokratky Jany Wolfové, která vznikla v roce 2007.²⁴ V roce 2010 kandidovala

do PS PČR v rámci strany Suverenita – blok Jany Bobošíkové, strana zdravého rozumu, na jejichž kandidátkách byli i zástupci několika dalších stran a hnutí různé ideové orientace.²⁵ Suverenita získala 3,67%. V roce 2009 vznikl i další levicově populistický subjekt (populističticky se vymezující vůči establishmentu), který byl vázán na bývalého předsedu ČSSD Miloše Zemana – Strana práv občanů – ZEMANOVCI. Tato strana obdržela v roce 2010 4,33% hlasů a zřejmě ubrala důležitý počet voličů Paroubkově ČSSD. Jiné levicové strany se na celostátní úrovni ani ve větší míře na regionální lokální úrovni neprosadily.²⁶

7. Interní struktura a cleavages v rámci levice

Na základě předchozího popisu je nyní možné přistoupit k analytickému rozboru dílčích aspektů české levice. Její interní struktura byla vytvářena s ohledem na pozici jednotlivých stran v systému a síla stran pak spoluutvářela i jejich strategii ve vztahu k ostatním subjektům i strategii jednotlivých frakcí ve vnitrostranickém soupeření. V následujícím přehledovém schématu bude využito rozdělení českých politických stran podle Ladislava Cabady, a sice na velké, střední, malé parlamentní a malé neparlamentní (Cabada 2003: 231). Zcela marginální či teprve vznikající strany a hnutí (např. NAL) v něm nejsou uvedeny.

Tabulka 2: Rozdělení českých levicových stran dle velikosti

	Velké parlamentní strany	Střední parlamentní strany	Malé parlamentní strany	Malé mimoparlamentní strany
Období 1989–1991		KSČ/KSČM Levice v OF KSČ (do voleb 1990)	ČSSD (od 1991)	ČSSD (do 1991) ČSS HDŽJ
Období 1991–1996		KSČM LB (1993–1996) ČSSD (cca od 1994)	LSU SDL	SD-LSNS LA DŽJ
Období 1996–2010	ČSSD	KSČM	ČSNS (2002) DSZ (2009–2010)	DŽJ/SŽJ SPOZ (2009–2010) SDS

Zdroj: Autor; inspirace z Cabada 2003: 231

Pokud jako dominantní subjekty české levice vykrytalizovaly KSČM a ČSSD, je zřejmé, že nesjednocení těchto subjektů svědčí i o hlavní dělicí linii uvnitř české levice, kterou lze pracovně nazvat jako antikomunistická cleavage. Je ovšem skutečností, že velká část sociálních demokratů by zřejmě subjektivně nesouhlasila s označením za antikomunisty, zvláště v situaci, kdy řada z nich byla členy KSČ (přesná empirická data nejsou autorovi dostupná) a s komunisty spolupracují. Tato linie prostupuje i do vnitrostranického soupeření, především v debatách o strategii v ČSSD a do určité míry i do střetů mezi reformisty a dogmatiky v KSČM. V situaci, kdy ČSSD je systémtvornou stranou a KSČM má přinejmenším některé znaky antisystémovosti (Kubát 2010: 122), se systémovost/antisystémovost jeví i jako další ze vzájemně propojených konfliktních linií.

Tuto skutečnost potvrzuje i reflexe této problematiky u voličů, což vyplývá z výzkumu realizovaného sociology z prostředí KSČM z roku 2008 mezi veřejností. Podle výsledků průzkumu vidělo 18 % voličů velký rozdíl mezi KSČM a ČSSD, 33 % malý rozdíl, 26 % rozdíl nevidělo, 21 % to nezajímalo a 2 % neodpověděla. Mezi těmi, kteří rozdíly uvedli, převažovala kritika ČSSD. Podle výsledků výzkumu tato strana „je korupční, pravicová, málo levicová, chce do vlády s ODS, neplní sliby, Paroubek více lže, nespolupracuje s KSČM, má mnoho vnitřních problémů, lavíruje mezi levicí a pravicí“, jejími klady je však to, že „není zatížena minulostí, dělá více pro lidi, stále se o ní ví, má větší váhu, je modernější“ (Vacek 2008: 30). Naproti tomu KSČM má podle respondentů ty klady, že „věnuje více pozornosti v oblasti sociálních jistot lidí, je více lidská a průhledná v sociální politice a odměňování bohatých, nepodléhá kapitalismu“, zatímco zápory jsou: „provádí libivou politiku, hlásí se příliš k minulosti, je příliš radikální, má málo mládeže“ (Vacek 2008: 30).

Faktem zůstává, že v ČR nedošlo k vytvoření jednotné levicové strany a vztah k dědictví minulosti v tom hraje a hrál podstatnou roli, stejně jako míra státních zásahů do ekonomiky. Antikomunistická cleavage se tak prolíná se socioekonomickou cleavage, kdy část levice má více negativní postoj ke kapitalismu a tržnímu hospodářství než umírněnější zbytek (Mareš 2008). Tato linie opět nepůsobí pouze ve sporech mezi stranami, ale i uvnitř stran (především ČSSD, kde je však mnohdy transformována i do častých střetů o vůdcovství ve straně). S oběma předchozími liniemi souvisí i rozdělovací postoj k evropské integraci, který se projevuje především ve vztahu ČSSD a KSČM a uvnitř KSČM (Mareš 2008: 297). Jasněji než v politice evropské integrace se projevuje rozdíl ve vztahu k NATO, kdy ČSSD vstup a působení v této organizaci akceptovala, zatímco KSČM nikoliv.

V počáteční fázi vývoje systému se mezi nekomunistickými levicovými stranami projevilo štěpení podle tradičních ideových směrů a tradic konkrétních subjektů – proto svoji činnost vyvíjely samostatně ČSSD, ČSS a její následnické strany, ZS i HDŽJ a jeho následovníci. Výsledné uspořádání charakteristické dominancí ČSSD je spíše výsledkem razantní opoziční strategie po nástupu Miloše Zemana využívající tehdejšího sociálního podhoubí než ideových štěpení. Fenomén vůdcovství a osobních sporů ovlivnil i vznik některých levicových subjektů v pozdější fázi – na osobu Miloše Zemana byl zcela jiným způsobem vázán vznik a částečný úspěch SPOZ (Weichsel 2010: 34). Strategická opce obsadit prostor uvolněný ČSSD byla příčinou vzniku různých neúspěšných levicově populistických subjektů. Na krajní levice se projevovало štěpení podle tradičních sporů mezi marxisty-leninisty, radikálními socialisty a bez výraznějšího vlivu na stranický systém i anarchisty a trockisty. Postmaterialistická – zvláště ekologická – dimenze se uvnitř levice projevuje velmi málo, protože SZ získala liberálně-středový charakter a marginální levicové subjekty se vůči zbytku levice nejsou schopny vymezit (i DSZ počítala v roce 2009 s pomocí ČSSD).

Obecně lze tedy shrnout, že v české levice působí jako základní konfliktní linie vztah ke komunismu (která určuje poměry mezi ČSSD a KSČM), na niž jsou úzce navázány linie antisystémovosti, socioekonomická linie, evropské integrace a vztahu k NATO. Menší význam mají tradiční – předúnorové determinanty českého stranického systému. Vznik dalších subjektů je určován osobními vůdcovskými ambicemi a spory a výzvou potenciálního nahrazení či alespoň převzetí části voličů obou stabilních hegemonů (ČSSD a KSČM) v levé části spektra.

8. Integrovaní levicové projekty

Na rozdíl od častých vnitrostranických štěpení a mezistranických sporů jsou integrační procesy levice málo významnou součástí jejího dosavadního vývoje, nebude-li vnímán vzestup ČSSD v letech 1991–1998 jako druh integračního procesu „sui genesis“. Snaha o sjednocení celé levice zastřešujícím subjektem nebyla aktuální na počátku 90. let, kdy se výrazně projevovala antikomunistická linie. Spíše se v letech 1992–1993 objevily pokusy o integraci dílčích segmentů levice.

Neuspěl pokus o vytvoření bloku relevantních subjektů nekomunistické levice, dočasným projektem zůstala i LSU. Zemanem iniciovaný Realistický blok ve svém výsledku posloužil pouze jako „přestupní stanice“ menších subjektů při jejich cestě do ČSSD. Komunisty ovládaný Levý blok měl spíše vyvolat dojem o zapojení KSČM do levicové spolupráce, další subjekty v koalici však byly zcela marginální a celý projekt nakonec přispěl i k odštěpení reformistů z KSČM.

Jak již bylo uvedeno výše, razantní vzestup ČSSD je v podstatě integračním procesem levého středu a reformistické krajní levice, přičemž dominantním ideovým pólem integrace je dědictví české autentické sociální demokracie propojené s étosem dobové evropské sociální demokracie a západního modelu sociálního státu, reprezentované charizmatickou osobností Miloše Zemana. Dědictví českého národního socialismu se rozplynulo do více stran (včetně ČSSD, což ubralo na přitažlivosti ČSS). Ta – ani později LSU – neměla s výjimkou exilové organizace silné zahraniční partnery ani osobnost formátu Miloše Zemana (lze pouze spekulovat, jak by se projevilo, kdyby se vedení ZS a později LSU neujal František Trnka, ale František Čuba, který ale na politickou dráhu rezignoval).

Je však sporné označit ČSSD jako zastřešující stranu reprezentantů různých ideologických proudů, protože z hlediska základní ideologie zůstává jednotným subjektem poté, co členové Obrody, ČSS, DSP, SZ či LB/SDL přešli do sociální demokracie, přejali – pokud je známo – i sociálně-demokratickou identitu. Přestože mezi nimi mohly zůstat osobní vazby z minulosti, využívané i ve vnitrostranickém vlivovém působení (což platí pro část členů Obrody), nejsou k dispozici data, která by potvrdovala vytváření ideových frakcí bývalých reformních komunistů, demokratických radikálních socialistů či národních socialistů v ČSSD. Je navíc třeba mít na paměti, že na rozdíl od relativně konzistentního a rychlého přechodu Obrody v letech 1990–1991 lidé z ČSS (např. Jiří Paroubek, Lubomír Zaorálek, Jiří Vyvadil, Zdeněk Koudelka apod.) přestupovali do ČSSD spíše individuálně a v různou dobu, někteří již bezprostředně po tzv. sametové revoluci (a tedy dlouho před zahájením „Zemanovské expanze“), jiní později. Úspěch některých z nich mohl být dán spíše omezenými osobními vazbami, politickými zkušenostmi a ambicemi (i vůdcovskými schopnostmi, jako u Jiřího Paroubka) než podporou „národně-socialistické ideové frakce“.

Poté, co ve volbách v roce 1996 zůstaly dominantními silami české levice ČSSD a KSČM (a Zemanovi se tedy nepodařilo eliminovat komunisty), se výraznější integrační pokusy zastavily. Byly nahrazeny soupeřením, hledáním politických partnerů pro ČSSD v pravém středu (výsledkem byla opoziční smlouva i Špidlova koalice). Neformalizovaná spolupráce ČSSD a KSČM byla charakteristická pro léta 2005–2006 a na omezené regionální úrovni formalizovaná (krajskými koaličními smlouvami) je přítomna od roku 2008 (Holubec 2010: 318), v obou případech však nebyla provázena integračními debatami a v zásadě ani debatami

o dlouhodobém partnerství, i když se v jejich rámci diskutovalo o formách spolupráce obou subjektů po skončení Topolánkovy vlády.

Systematičtější pokusy o stabilní partnerství různých součástí levice – nekomunistické i komunistické – se objevují především v prostředí intelektuálního zázemí levice, propojeného i s nestraničnými strukturami. Zpravidla tyto pokusy mají i radikálně-levicový podtext, což se týká především již zmíněných Českých sociálních fór (ČSF), která mají spíše charakter běžných konferencí než reprezentace širšího alterglobalizačního hnutí, které v ČR v podstatě jako skutečné sociální hnutí neexistuje (Mareš 2008: 306). Omezený dopad měly i Konferenční levicové jednoty, iniciované částečně lidmi z SDS, které koncem první dekády ztroskotaly především na nezájmu ČSSD (Holubec 2010: 328).

9. Systémová pozice levice v ČR

Levice v českém stranickém systému zpravidla nevystupuje jednotně jako celek, nicméně zbytek systému ji může jako takovýto celek vnímat. Na počátku devadesátých let se levice oproti pravici ocitla v defenzivě, která byla podle Lubomíra Kopečka způsobena „kompromitací, kterou pro ni znamenala stále čerstvá vzpomínka na předchozí éru komunistické diktatury a několikaletá nejasnost, jaká bude trajektorie bývalé státostrany“ (Kopeček 2010: 324), a obtížným hledáním témat, s nimiž by i nekomunističtí politici oslovili voliče a vymezili se vůči pravici (Kopeček 2010: 324). Paušální anti-levicová pravicová varování pak v průběhu existence systému zazněla vícekrát, naposledy v silné míře před volbami v roce 2010 vyvoláváním obav z tzv. „řecké cesty“ v případě vítězství levice.

Přestože k spolupráci celé levice, resp. ČSSD a KSČM v systému na vládní úrovni dlouhodobě nedošlo, jistou éru společného postupu lze vypočítat ve sněmovně na konci roku 2005 a na počátku roku 2006, přestože ČSSD byla oficiálně v končící koalici s KDU-ČSL a US-DEU. Sociální demokraté využili spolupráce s komunisty k prosazení řady zákonů, s nimiž hodlali oslovit voliče v předvolební kampani. Předtím komunisté sehráli pro-levicovou roli, když neusilovali o pád vlády.

Vstřícnou pozici komunistů objasňuje tehdejší místopředseda KSČM Jiří Dolejš následovně: „Poločas rozpadu 101 a volební propad ČSSD v roce 2004 nebyl využit. Byl by ale problém využít toho k nástupu na úkor levice jako celku. Pokud tehdy nebyla možná otevřená spolupráce v rámci 111 mandátů pro levici (pro ČSSD by to nespíš znamenalo rozkol), tak nebylo dost dobře možné v situaci, kdy hrozil obrat doprava, chtít tančit na hrobech sociální demokracie. Část voličů zklamanych během působnosti předsedů ČSSD Špidly a Grosse by nemusela dorazit ke KSČM. Tehdy se rozhodovalo, zda by pár mandátů KSČM nestálo za ten debakl levice jako celku. Nabídka ODS spustit scénář pádu vlády, možná předčasných voleb, tak KSČM nevyužila, což bylo správné. Sehrála by tím pravici jen roli užitečného idiota“ (Dolejš 2010: 45).

Komunisté naopak pomohli sociální demokracii vyslovit nedůvěru Topolánkově vládě v roce 2009, sami se pak ale jen velmi málo podíleli na celém dění před i po pádu vlády. ČSSD dokonce před neuskutečněnými volbami v roce 2009 zahájila i dočasnou antikomunistickou kampaň. Volební výsledek neumožnil ověřit funkčnost vládní spolupráce komunistů a sociálních demokratů.

I když levice nejedná jako celek, subjekty, které k ní přináležejí, charakter systému ovlivňují. Bude-li využito základních znaků stranického systému od politoložky Petry Bendel (Bendel 2001: 358), lze z hlediska počtu stran konstatovat, že v konsolidované podobě jsou v systému dvě relevantní levicové strany a další se ve volbách přiblížily pětiprocentní hranici. Poměr velikosti ČSSD a KSČM lze označit na základě sněmovních voleb od roku 1996 jako poměr velké a střední strany, výkyvy v poměru velikosti nastaly ve volbách druhého řádu (zvláště do EP v roce 2004). Otázka ideové vzdálenosti již byla zmíněna, obecně lze říci, že přestože ČSSD a KSČM mají řadu průsečíků, jejich celkový poměr a politika KSČM přispívají k polarizaci systému. S tím souvisí i modely interakce, kdy na jedné straně působí proti spolupráci dopad Bohumínského usnesení a na straně druhé spolupráci nahrávají dílčí společné strategické i programové zájmy. Do společnosti jsou ČSSD a KSČM zapojeny prostřednictvím vlastních satelitních a spřízněných organizací, přičemž u KSČM lze vidět spíše dogmaticky semknuté skupiny (typu Svazu mladých komunistů Československa, Klubu českého pohraničí apod.), u ČSSD běžné stranické organizace (Mladí sociální demokraté) i volněji spolupracující masové odbory – Českomoravská konfederace odborových svazů. Malé Odborové sdružení Čech, Moravy a Slezska (OSČMS), spolupracující s komunisty, má marginální roli. Postoj levicových stran k systému se různí, u ČSSD se předpokládá, že je to prosystémová strana, o KSČM se vedou diskuse, které byly popsány již v předchozích částech článku.²⁷

10. Perspektivy stranickopolitické levice v ČR

Jak vyplynulo z předchozích kapitol, prošel český stranický systém několika fázemi vývoje, na jejich utváření se významně podílela levice. Pro další vývoje levice jako celku je podstatný další vývoj KSČM a vztah ČSSD k ní²⁸ i schopnost relativně úspěšných populistických subjektů pokračovat v nastartovaném vzestupu, případně se může objevit i nová karta ve formě jiné levicově-populistické formace. Samostatný postup jiných levicových subjektů (včetně národně-socialistických, etnických, trockistických či „pirátských“) nemá v dohledné době v českém prostředí větší šanci na úspěch, nepravděpodobný je i samostatný úspěch levicových zelených.

Před českou levicí se tedy nyní otevírá několik možných scénářů jejího vývoje. Za ty pravděpodobné lze považovat:

1. Pokračování dosavadního konsolidovaného stavu dvou jednolitých stran – ČSSD a KSČM. Lze přitom předpokládat, že ČSSD bude zřejmě silit na úkor KSČM. I přes postupné vymírání elektorátu KSČM má tato strana šanci překročit pětiprocentní hranici ještě v několika volbách (Linek 2008: 333). Pro ČSSD nebude vůči slábnoucí KSČM problém uchovat v platnosti Bohumínského usnesení, protože koalice obou subjektů nebude pravděpodobná a ČSSD bude spíše hledat spojence pro vládu v politickém středu (zde je otázkou případný – nepříliš pravděpodobný – návrat lidovců či zelených do sněmovny) a na pravici (pokud by však zisk obou stran stačil k vytvoření vlády, mohli by v případě odmítnutí společné vlády ze strany pravice sociální demokraté přistoupit k toleranci menšinové vlády od KSČM).
2. Vytvoření radikálně levicového bloku (obdobného koalici z roku 1992), v němž by mírně reformovaná KSČM (zřejmě však zachovávající alespoň částečně svůj název) půso-

bila vedle levicových zelených, etnických (romských či vietnamských), trockistických a monotematických stran a komunálních či regionálních uskupení²⁹ a možná pirátů,³⁰ přičemž takovýto subjekt by mohl mít koaliční potenciál ve vztahu k ČSSD. Otázkou by však bylo zachování jeho dlouhodobější existence a to, zda by se vůči němu dočasně nezformovala relevantní dogmatická komunistická strana, odebírající mu hlasy.

3. Příchod nového populistického subjektu s alespoň částečně levicovou orientací na parlamentní půdě, který by byl schopen koalice s ČSSD a zřejmě i s KSČM (či jiné formy spolupráce). To by umožnilo následnou alternaci pravicových a levicových bloků v koaličním vládnutí v ČR.

Konsolidace české levice přispěla výrazně k dotvoření stranického systému ČR jako celku. Patnáctiletka existence koexistence silné relativně autentické sociální demokracie a nepřiliš reformované komunistické strany bez relevantní konkurence jsou známým specifickým v postkomunistickém kontextu. Opoziční role, do níž se obě levicové strany dostaly, spíše nahrává pokračování dosavadního stavu, i když se naskýtají i další výše naznačené (a možná i další)³¹ varianty vývoje.

11. Závěr

Česká levice se po pádu komunismu konsolidovala v heterogenní podobě, která je v kontextu středovýchodní Evropy unikátní a výrazně ovlivňuje charakter systému jako celku. Dominance ČSSD a KSČM v levém prostoru nebyla od roku 1996 výrazněji narušena a koexistence obou stran determinuje podobu levé části politického spektra, které se přizpůsobují i menší levicové subjekty. Levice se tím liší od pravice, která v roce 2010 zažila výrazné přeskupení. Obě vlivné levicové strany jsou zasaženy vnitrostranickými spory, ty však nevedly ke vzniku dlouhodobě úspěšných odštěpů. Na rozdíl od komunistického a sociálnědemokratického směru neuspěla autentická stranickopolitická reprezentace národního socialismu, radikálního demokratického socialismu i dalších levicových proudů. Do budoucna nelze vyloučit nástup nových levicových subjektů (zvláště levicově populistických), zatím jsou však potenciální signály takového vzestupu poměrně slabé. Českou levici je zatím možné označit za dlouhodobě konsolidovanou součást politického spektra.

Poznámky:

1. Podmínka dlouhodobosti je uvedena s ohledem na skutečnost, že na počátku vývoje systému byla s ohledem na subjektivně vnímanou anti-levicovou atmosféru levicová identita některých subjektů dočasně popírána i uvnitř jich samotných. U některých subjektů byly patrné různé dočasné ideové výkyvy, které nemají vliv na jejich dlouhodobý profil.
2. Podle některých názorů pak národní socialismus (jako údajné dědictví poválečné Benešovy národně-socialistické revoluce) prostupuje podstatnou částí české politické scény (včetně ODS a ČSSD) a tvoří do jisté míry její tmelící prvek (Doležal 2010).
3. Za neonacistické formy národního (či nacionálního) socialismu lze označit proudy navazující na autonomní koncepty českého a moravského totalitního národního socialismu („čechistický“ ve vazbě na prvorepublikovou Vlajku a „říšskoněmecký“ vztážený k řadě protektorátních organizací

- usilujících o český národně-socialistický celek v rámci koncepce Nového evropského řádu) a dále obecné panarijské nacionálně socialistické koncepty navazující na hitlerovské anebo strasserovského zaměření tohoto proudu (Mareš 2009: 163–164).
4. Cílem tohoto článku není zkoumat zelené v ČR jako celek, čemuž se však věnovali další autoři (Hloušek a Kopeček 2010: 95–98).
 5. Dílčí změnou strategie byla pouze akceptace reformních komunistů ze strany Horákovy ČSSD, která ovšem neměla přímý dopad na stranickou soutěž, jako spíše na to, že Obroda se začlenila do ČSSD a do DSP či jiného demokratického socialistického subjektu.
 6. Např. plánem Miroslava Kalouska (tedy KDU-ČSL) vytvořit vládu KDU-ČSL a ČSSD s podporou KSČM z léta 2006 (Petřík 2010).
 7. Komunistický režim byl hlavním protivníkem demokratických politických sil. Jeho státostranou byla Komunistická strana Československa, kterou v průběhu tzv. sametové revoluce postupně opouštěla řada členů, z nichž někteří byli na straně zastánců nového režimu (Valtr Komárek, Vladimír Dlouhý apod.). Do voleb 1990 se však strana konsolidovala dominantně jako shromaždiště „pravověrných komunistů“, zatímco odchází členové posílili jiné strany (neexistuje však přesná statistika toho, kolik bývalých členů KSČ odešlo do jiných stran, a případně do jakých, a kolik jich zůstalo bezpartijních, a v současnosti již nejeď vytvořit).
 8. Jak známo, tak nedošlo ke změně názvu Komunistické strany Československa a slovo komunistická se objevilo i v názvu Komunistické strany Čech a Moravy, která vznikla jako územní organizace KSČ v březnu 1990. Z hlediska soudobého právního řádu však byla jako samostatná strana zaregistrována 28. listopadu 1990, a právně se tedy jedná o novou stranu. KSČM převzala sice ubývající, ale přesto silnou členskou základnu KSČ a v parlamentních volbách v roce 1990 dokázala získat v absolutních číslech nejlepší výsledek v celé polistopadové historii, což svědčí i o tom, že komunistický režim měl i na konci osmdesátých let podporu velké části obyvatelstva, která odmítla polistopadové změny.
 9. Ostatně neexistovala ani jasná strategie toho, jak zvýšeného vlivu dosáhnout. Svědčí o tom i zpráva StB o schůzce levicových disidentů z přípravného výboru tzv. Socialistické levice, která se uskutečnila 3. října 1989. Na ní byly debatovány strategie k zamezení toho, aby pravice ovládla celý disident, a toho, aby byl socialismus dezinterpretován oficiálními místy. Debatována byla možnost připojení k Obrodě a vytvoření širší levicové platformy. Uhl údajně navrhol spontánní vystoupení s rudými prapory a internacionálou, což bylo zamítnuto jako předčasné (Sbor národní bezpečnosti 1989: 17).
 10. Anarchisté se však zformovali především na nestraničné bázi v mládežnických subkulturách, i když vazby na LA jejich elitu udržovaly v blízkosti stranickopolitického dění (Bastl 2001: 19–20).
 11. Procentuální zisk hlasů pro jednotlivé kandidující strany a součet zisků pro jejich potenciální koaliční blok do jednotlivých komor parlamentu v roce 1990 ukazuje následující tabulka:

Tabulka 3: Volební zisky levice v roce 1990

	ČSSD (resp. SD)	ČSS	SZV	ČSSD + ČSS + SZV
SL FS	3,84	2,75	3,77	10,36
SN FS	4,17	2,89	3,99	11,05
ČNR	4,11	2,68	4,11	10,90

Zdroj: Český statistický úřad (www.volby.cz) a propočty autora

12. Prohlášení je přitom třeba vnímat v kontextu tehdejších dalších antikomunistických iniciativ, které však spíše stály u zrodu pozdějších pravicových proudů (Kopeček 2010).
13. Strany mj. uvedly, že očekávaly, že KSČ sama dobrovolně ukončí svoji činnost. Její činnost podle nich ohrožovala demokracii v Československu a byla v rozporu s ústavou i zákony. Vyzvaly KSČ, aby „převzala politickou odpovědnost spočívající v tom, že již nemá právo vystupovat jako samo-

statná politická síla“, a dále uvedly: „Pokud se tak nestane, obracíme se na předsednictvo Federálního shromáždění se žádostí, aby urychleně vytvořilo potřebný právní prostor pro posouzení činnosti komunistické strany a možnost pozastavení činnosti této dle našeho soudu nedemokratické síly“ (ČTK 1990b).

14. Sviták přitom před volbami 1992 uvedl, že cílem Levého bloku je vytvoření socialistické společnosti, „jež překoná jak podoby sovětského komunismu, tak západního kapitalismu“ (Sviták 1992: 98), a k nadcházejícím volbám prohlásil: „Ve volbách 1992 bude Levý blok vystupovat s takovou strategií, která mu umožní přežít pravicovou povodeň a která zároveň nenechá voliče na pochybách o opozičním rázu levicové politiky. Nestojíme za žádnými návraty do kterékoli minulosti; uznáváme demokratický stát a jeho právní řád; budeme naléhat na to, aby levice vykonávala kontrolní funkce proti snahám centralizovat moc a zajistit elitistickou byrokraturu pravice. Smyslem levice kdekoli byla, je a bude ochrana lidí práce proti autokratickým tendencím zprava i zleva, obrana národních a státních zájmů... V každém případě končí líbánky sametové revoluce. Alternativy jsou jasnější: buď autoritativní pravicový systém, garantující úpadek národa a státu, nebo demokratické, neutrální a socialistické Československo“ (Sviták 1992: 103).
15. Právně však byla soudem rozpuštěna až v roce 1998 poté, co nepředložila požadované výroční finanční zprávy.
16. Miloš Zeman přitom po rozpadu OF nejprve krátkou dobu působil v klubu Občanského hnutí, odkud podle novináře Alexandra Mitrofanova odešel poté, co byl tehdejší volebním manažerem OH označen za „levičáka“, následně se objevil na tiskové konferenci LSU a poté vstoupil do ČSSD (Mitrofanov 1998: 32).
17. Procentuální zisk hlasů pro jednotlivé kandidující strany a součet zisků pro jejich potenciální koaliční blok do jednotlivých komor parlamentu v roce 1990 ukazuje následující tabulka (nejsou uvedeny zisky OH, protože vytvoření levicové koalice s ambiciózními liberály nebylo v tu dobu pravděpodobné):

Tabulka 4: Volební zisky levice v roce 1992

	ČSSD	LSU	HDŽJ	ČSSD + LSU + ČSSD
ČNR	6,53	6,52	3,77	16,82
SL FS	7,67	5,84	3,31	16,82
SN FS	6,80	6,06	3,44	16,30

Zdroj: Český statistický úřad (www.volby.cz) a propočty autora

18. Paroubek mj. upozornil na údajnou vládní zodpovědnost za nárůst chudoby, za očekávané bankroty podniků a za nárůst sociální diference celé společnosti (ČSSD 1993a: 128).
19. ČSSD měla zřejmě na mysli Sdružení pro republiku – Republikánskou stranu Československa (republikánských stran tehdy působilo v systému více).
20. Zvláště před volbami v roce 2010, kdy se na základě předvolených průzkumů jevila tato varianta jako pravděpodobná (Pehe 2010a).
21. V materiálu z reformně-komunistického prostředí „Komunistické hnutí zase jednou za rozcestím“ z roku 2009, který je podepsán pseudonymem Jan Roháč z Dubé, je mj. uveden seznam podmínek, za nichž podle autora „mohl a může svou politickou kariéru vykonávat pragmatický politik v KSČM, a to v centru i v regionu: 1) Musí respektovat mírnou a někdy výraznější převahu stalinových, konzervativních a nacionalistických nálad ve straně a do určité míry s nimi korespondovat. Může je dráždit mírnou reformností, ale nesmí dopustit, aby se proti němu vzdala konzervativní odmítavá reakce. Zejména nesmí dopustit, aby příliš (jak ve straně, tak navenek) byly vidět reformní názory a dostávaly určitý významný prostor (např. ve stranickém tisku). Nemůže nijak sáhnout na časopis Dialog, o kterém musí předstírat, že vlastně ani neexistuje. 2) Nesmí dopustit, aby ve straně vzplanul nějaký názorový boj – o žádnou otázku, musí udržovat určitou křehkou rovnováhu mezi

- převládajícím stalinismem a konzervatismem a jej mírně vyvažujícím reformním přístupem, a to i pokud jde o obsazení funkcí. 3) Musí neustále tancovat mezi zájmy regionálních lobby a regionálních politiků a nedopustit, aby se proti němu spojili. 4) Musí si být vědom malé informovanosti své nejširší členské základny a udržovat ji v poklidu, že se nic neděje, že se „nehádáme“ a moudré vedení ví, co dělá. 5) Musí v ní také udržovat z minulého systému převládající představu, že politici KSČM nejsou jako jiní, že nemají osobní a lobbistické zájmy, že jim jde čistě o věc a o stranu a vůbec lepší příští. 6) Pokud dělá politické obchody navenek, musí to před členskou základnou umět utajit a dát tomu podobu objektivní nevyhnutelnosti (to mu jeho protivníci v buržoasních stranách nebo v ČSSD často velmi usnadňují, v případě poslední volby např. tím, že se mermomocí pokoušeli vnutit KSČM podporu nevyhovujícího kandidáta Švejnara). 7) Pod různými lobbystickými tlaky a důsledky obchodních zájmů musí komunikovat zejména směrem k určitým zemanovsko-klausovským strukturám a udržovat si spojení na východ po ose Moskva–Peking–Hanoj, přičemž si nesmí rozházet ani Pchongjang. Totéž samozřejmě platí i o směru Havana – Caracas a dále do jižní Ameriky. Respektovat musí i silné ideologické stalinské vlivy z Řecka. Naopak vztah k EU musí, alespoň navenek, prezentovat jako velmi vlažný. 8) Musí brát v úvahu vliv M. Štěpána v Praze a komunikovat s ním. 9) Musí do jisté míry tolerovat stalinské tendence v nepoččetně mládeži a snášet útoky z tohoto směru“ (Roháč z Dubě 2009: 19–20).
22. Jako jsou Klub českého pohraničí, Slovanský výbor ČR či Vlastenecké sdružení antifašistů.
 23. Totéž platí i o neregistrované Národně bolševické straně Československa, která je v zásadě odštěpem od Komunistického svazu mládeže.
 24. Z právního hlediska však jde o přejmenování hnutí Svobodní, které vzniklo v roce 2003.
 25. Např. Politika 21, Severočeší.cz, Hnutí na podporu dobrovolných hasičů a dalších dobrovolníků, Strana venkova – spojené občanské síly, České hnutí za národní jednotu, ČSNS, Doktoři za uzdravení společnosti (Suverenita – blok Jany Bobošíkové, strana zdravého rozumu 2010).
 26. Platí to i pro různé romské levicově orientované strany a hnutí, např. Romskou demokratickou sociální stranu. Ta před volbami v roce 2006 i 2010 podpořila ČSSD (Drda 2010).
 27. K jejich rozvinutí je možné ocitovat i část příspěvku anarchistického politologa Ondřeje Slačálka na Českém sociálním fóru v roce 2004, kde mj. uvedl: „Dnešní komunistická strana je stranou dvou tváří. Pravicová publicistika si myslí, že přichází s fatálním odhalením pravé tváře zlých komunistů, když upozorní na to, že státoporní poslanci pronášají na ulicích revoluční řeči. Skutečnost je ale přesně opačná. Platí to, co KSČM dělá, ne to, co o sobě říká. Komunistická strana je v dnešní době svou praktickou politikou reformní stranou sociálně-demokratického typu, s podílem na zákonodárné moci a s aktivní snahou získat podíl i na moci výkonné. Revoluční řeči na tom nic nemění. Právě proto je ovšem zajímavé položit si otázku, jaká je tedy funkce těchto řečí? Jsou rituálem, kázáním pro určitou společenskou skupinu. KSČM je převážně stranou starších lidí, kteří po desetiletí nadšeně pracovali a věřili, že budují socialismus. Strana jim nyní v podzimu jejich života slouží podobně, jako jiným jejich vrstevníkům slouží katolická církev – ujišťuje je, že jejich život měl smysl, že skutečně budovali ten správný socialismus a správně následovali Písmo svaté (čti: marxismus-leninismus-brežněvismus), že i po jejich fyzické smrti bude toto jejich dílo pokračovat a zlovolné úklady kontrarevolucionářů, které ho načas pokazily, budou po zásluze potrestány. Nikdo nenalezne odvahu jim říci, že nesloužili věci socialismu, že se podíleli na tragickém omylu lidských dějin, na režimu, který stokrát mohl být reakcí na předchozí křivdy a minulý útlak, ale nenapravil je a ještě je prohloubil. Nikdo tuto odvahu nenalezne i přesto, že i teoretici a analytici KSČM již dávno označují tento režim za protosocialismus – za první, nevydařený a v mnoha ohledech hrubý pokus o socialismus, který selhal a který musel selhat“ (Slačálek 2004).
 28. Na základě závěrů Josefa Mlejnků jr. a jím vymezených strategií (Mlejnek 2008: 199–200) je možné určit následující hlavní potenciální modely vztahu ČSSD ke KSČM: 1) Tvrdou konkurenci v krajně levicovém prostoru, a tedy i radikální levicovou politiku ČSSD spojenou s vyhraněním se vůči komunistům, s cílem eliminovat elektorát KSČM (což se sebou nese riziko ztráty středových voličů a oslabení anebo odrazení potenciálního komunistického partnera pro následnou spolupráci). 2) Ignorování radikálně levicového prostoru, neoslovování jeho elektorátu a zaměření se na

- středového voliče a následně středové partnery (což se sebou nese riziko oslabení celkové podpory a problematizuje případnou následnou spolupráci s KSČM). 3) Spolupráce ČSSD s KSČM ve formě vytváření bloků (což se sebou nese riziko ztráty partnerů i voličů v politickém středu pro ČSSD).
29. Roli předvoje v tomto směru může mít angažovanost reformních politiků KSČM v regionálních a komunálních uskupeních. V roce 2010 však kandidatura senátora Vlastmíla Balína, dlouholetého funkcionáře KSČM, za politické hnutí „Občané městu, město občanům“ vedla k jeho odchodu z komunistické strany (Balín 2010).
 30. Česká pirátská strana by se však spoluprací s komunisty či jejich nástupci mohla před částí antiautoritářského a liberálního členstva a elektorátu zdiskreditovat, a proto není účast v bloku s nimi příliš pravděpodobná.
 31. Např. kombinace scénářů 2 a 3.

Použité zdroje:

Prameny:

- Balín, Vlastimil. 2010. *Senátor V. Balín končí své členství v KSČM*. (<http://www.balin.cz/?id-Text=4555>).
- ČSSD. 1993a. „2. Den jednání sjezdu. Sobota 27. února 1993.“ In: *Protokol XXVI. sjezdu ČSSD*. Interní materiál publikován 1995, 58–139.
- ČSSD. 1993b. „Usnesení XXVI. sjezdu ČSSD.“ In: *Protokol XXVI. sjezdu ČSSD*. Interní materiál publikován 1995, 183–184.
- ČSSD. 1995. „Usnesení XXVII. sjezdu ČSSD.“ In: *Protokol XXVII. sjezdu ČSSD*. Interní materiál publikován 1995, 200–201.
- ČTK. 1990a. *OF – Stanovisko k prohlášení historických politických stran*. (<http://ib.ctk.cz>).
- ČTK. 1990b. *Prohlášení historických demokratických politických stran*. (<http://ib.ctk.cz>).
- Dolejš, Jiří. 2010. *Levice mezi minulostí a budoucností*. Praha: Svoboda servis.
- Doležal, Bohumil. 2010. *Paroubek ante portas IV*. (<http://bohumildolezal.lidovky.cz/texty/rs2335.html>).
- Drda, Adam. 2010. *Adam Drda: Leták pana Tancoše aneb Romové, volte ČSSD*. (http://w.rozhlas.cz/komentare/portal/_zprava/736960).
- Hrubý, Karel. b. d. „Závěrečná kapitola. Léta mimo domov.“ In: *K historii československé sociální demokracie v exilu*. Ed. Karel Hrubý. Praha: Karel Hrubý, 201–225.
- KSČM. 2009a. *Kandidátní listina KSČM pro volby do EP v roce 2009*. (<http://www.kscm.cz/index.asp?-thema=4106>).
- KSČM. 2009b. *Návrh postupu k další aktivizaci práce Komise mládeže KSČM*. (<http://www.kscm.cz/article.asp?thema=4603&item=46550>).
- Ministerstvo vnitra ČR. 2008. *Informace o problematice extremismu na území České republiky v roce 2007*. Praha: MVČR. (<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2008/extrem07.pdf>).
- Mitrofanov, Alexandr. 1998. *Za fasádou Lidového domu*. Praha: Aurora.
- Nová antikapitalistická levice. 2010. *Kampaň za registraci NAL jako politického hnutí*. (<http://www.antikapitalista.cz>).
- Pehe, Jiří. 2010a. *Je vláda ČSSD s podporou KSČM nebezpečím?* (<http://www.pehe.cz/zapisnik/je-vlada-cssd-s-podporou-kscm-nebezpecim>).
- Pehe, Jiří. 2010b. *Studenti volí sociální darwinismus* (<http://www.pehe.cz/zapisnik/studenti-voli-socialni-darwinismus>).
- Petřík, Jaroslav. 2010. *Kalousek popáté u vlády. Proč?* (<http://www.parlamentnilisty.cz/parlament/poslanecka-snemovna/169968.aspx>).
- Roháč z Dubé, Jan. 2009. *Komunistické hnutí u nás zase jednou za rozcestím*. Nepublikovaný materiál (http://www.balin.cz/files/upload/priloha-100304211824-kom_hnuti_rozcesti_def.doc).

- Sbor národní bezpečnosti. 1989. *Denní situační zpráva č. 149/89 z 10. 10. 1989*. Archiv bezpečnostních složek, Ústav pro studium totalitních režimů (<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/svodky/dsz149-10-1989.pdf>).
- Skopal, Jaroslav. 2007. *Konec jedné velké strany? Vzpomínky a analýza 1967–2006*. Krásná Lípa: Marek Belza.
- Slačálek, Ondřej. 2004. *Proč je česká levice sto let za opicemi?* (http://www.sds.cz/docs/prectete/epubl/osl_pjcl.htm).
- Sviták, Ivan. 1992. *Levý blok. Dialektika voleb*. Praha: SAKKO.
- Suverenita – blok Jany Bobošíkové, strana zdravého rozumu. 2010. *Kandidáti* (<http://www.suverenita.cz/volby-2010>).
- Ústavní soud ČR. 2000. *III. ÚS 462/98*. (<http://nalus.usoud.cz/>).

Odborná literatura:

- Barša, Pavel a Císař, Ondřej. 2004. *Levice v postrevoluční době. Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bastl, Martin. 2001. *Radikální levice v České republice. Devadesátá léta 20. století*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Bell, David a Shaw, Eric. 2003. „Introduction.“ *Parliamentary Affairs* 56, č. 1, 1–5.
- Bendel, Petra. 2001. „Parteiensystem.“ In: *Kleines Lexikon der Politik*. Eds. Dieter Nohlen a Florian Grotz. München: C. H. Beck, 358–360.
- Cabada, Ladislav. 2003. „Malé politické subjekty a volby v České republice.“ In: *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Eds. Lukáš Linek, Ladislav Mrklas, Adéla Seidlová a Petr Sokol. Praha: Sociologický ústav Akademie věd, 229–238.
- Fiala, Petr a Hloušek, Vít. 2003. „Stranický systém České republiky.“ In: *Středoevropské systémy politických stran. Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. Eds. Petr Fiala, Ryszard Herbář a kol. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 13–54.
- Fiala, Petr; Holzer, Jan; Mareš, Miroslav a Pšejja, Pavel. 1999. *Komunismus v České republice*. Brno: Masarykova univerzita.
- Fiala, Petr; Mareš, Miroslav a Sokol, Petr. 2007. *Eurostrany. Politické strany na evropské úrovni*. Brno: Barrister & Principal.
- Gray, Jack. 1996. „Left.“ In: *The Concise Oxford Dictionary of Politics*. Ed. Iain McLean. Oxford/New York: Oxford University Press, 280.
- Hloušek, Vít a Kopeček, Lubomír. 2004. *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Hloušek, Vít a Kopeček, Lubomír. 2010. *Origin, Ideology and Transformation of Political Parties. East-Central and Western Europe Compared*. Farnham/Burlington: Ashgate.
- Holubec, Stanislav. 2010. „Die radikale Linke in Tschechien.“ In: *Von Revolution bis Koalition. Linke Parteien in Europa*. Eds. Birgit Daiber, Cornelia Hildebrandt a Anna Striehorst. Berlin: Karl Dietz Verlag, 313–329.
- Klátíl, Fratišek. 1992. *Republika nad stranami. O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické*. Praha: Melantrich.
- Kopeček, Lubomír. 2005. „Strana za životní jistoty.“ In: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. II. díl. Období 1938–2004*. Eds. Jiří Malíř, Pavel Marek a kol. Brno: Nakladatelství Doplněk, 1433–1643.
- Kopeček, Lubomír. 2010. *Éra nevinosti. Česká politika 1989–1997*. Brno: Barrister & Principal.
- Kopeček, Lubomír a Pšejja, Pavel. 2005. „Česká strana sociálně demokratická.“ In: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. II. díl: Období 1938–2004*. Eds. Jiří Malíř, Pavel Marek a kol. Brno: Nakladatelství Doplněk, 1463–1487.
- Kopeček, Lubomír. 2010. „Dekomunizace a její vliv na zrod české pravice.“ *Politologický časopis* 17, č. 2, 169–182.

- Kopeček, Lubomír a Pšejja, Pavel. 2007. „ČSSD a KSČM na cestě ke spolenectví? Nástin souvztažnosti vývoje a vzájemných vztahů.“ *Politologická revue* 12, č. 2, 35–59.
- Kubát, Michal. 2010. *Politická opozice v teorii a středoevropské praxi (vybrané otázky)*. Praha: Dokořán.
- Linek, Lukáš. 2008. „Kdy vymřou voliči KSČM? K věkové struktuře elektorátu KSČM.“ *Politologický časopis* 15, č. 4, 318–336.
- Mareš, Miroslav. 2004. „Pozice etnických a regionálních stran ve stranickopolitickém systému České republiky.“ In: *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989*. Ed. Miroslav Mareš. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 227–237.
- Mareš, Miroslav. 2008. „Communist and Post-Communist Parties in the Czech Republic and in Slovakia.“ In: *Communist and Post-Communist Parties in Europe*. Eds. Uwe Backes a Patrick Moreau. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 285–310.
- Mareš, Miroslav. 2009. „Rechtsextremistische Parteien in Ostdeutschland, Tschechien, Polen und Russland.“ In: *Totalitarismus und Transformation. Defizite der Demokratiekonsolidierung in Mittel- und Osteuropa*. Eds. Uwe Backes, Tytus Jaskulowski a Abel Polese. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 155–184.
- Maxeiner, Dirk a Miersch, Michael. 2006. *Ist die Linke noch links? Der Abschied von Freiheit, Gleichheit und Brüderlichkeit*. Potsdam: Friedrich Naumann Stiftung. Liberales Institut.
- Mazel, Michal. 1998. „Oponenti systému. Přehled radikálních a extremistických organizací v České republice.“ In: *Politický extremismus a radikalismus v České republice*. Ed. Petr Fiala. Brno: Masarykova univerzita, 117–277.
- Mlejnek, Josef Jr. 2008. „Od konkurence ke spolupráci? Vztah ČSSD a KSČM po roce 1989.“ In: *Dusivé oběti. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*. Eds. Hynek Fajmon, Stanislav Balík a Kateřina Hloušková. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 188–204.
- Otáhal, Milan. 1994. *Opozice, moc, společnost 1969/1989*. Praha: Maxdorf. Ústav pro soudobé dějiny.
- Paneš, Vladimír. 2008. *Dopad bohumínskeho usnesení ČSSD na českou politiku*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita.
- Pfaller, Alfred. 2009. *European Social Democracy – In Need of Renewal*. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
- Pšejja, Pavel. 2005. *Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989–1998*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Sitter, Nick. 2002. „When is a Party System? A System’s Perspective on the Development of Competitive Party Systems in East Central Europe.“ *Central European Political Science Review* 3, č. 7, 75–97.
- Strmiska, Maxmilián. 1999. „Utváření českého multipartismu. Příběh na pokračování.“ *Politologický časopis* 6, č. 2, 162–179.
- Šedo, Jakub. 2005. „Česká strana národně sociální.“ In: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. II. díl: Období 1938–2004*. Eds. Jiří Malíř, Pavel Marek a kol. Brno: Nakladatelství Doplněk, 1455–1462.
- Tůma, Oldřich. 1996. „Úvod.“ In: *Obroda. Klub za socialistickou přestavbu*. Eds. Zdeňka Kokošková a Stanislav Kokoška. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 9–14.
- Weichsel, Volker. 2010. „Spektakulär unspektakulär. Die Parlamentswahlen in Tschechien 2010.“ *Osteuropa* 60, č. 6, 31–45.